دربیان معنی ان انکر الاصوات لصوت الحمیر بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی بدء نا لہذا وما کنا لنہتدی
لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق والصلوٰۃ والسلام علی من ارسلہ الذی احیی المشارق زلال
وصالہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما بعد فالسلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ سوال حق سبحانہ وتعالیٰ در قرآن مجید
فرمودہ ان انکر الاصوات لصوت الحمیر و یسبح للہ ما فی السموات وما فی الارض وان من شیء الا یسبح بحمدہ
موافقت درمیان این چہ طور ست جواب درمیان آیہتا ہیچ فرق وخلاف نیست قولہ تعالیٰ لو کان من عند
غیر اللہ لوجدوا فیہ اختلافا کثیرا شاید کہ در فہم اخوان الدین آمدہ کہ تسبیح ہمین بنطق حمارست پس نسبت انکری
بدو لا یلیق فالنسبۃ مجہولۃ مراد ازین تسبیحی ست کہ ہر چیزی بزبان حال مسبح ست چنانچہ در تفسیر حسینی از مغربی
نقل میکند کہ تمام مکونات باختلاف لغات تسبیح الٰہی می کویند از انشنود مگر عالم ربانی کہ کوش دل او کشادہ
ست نعم من کل عند کرش ہر چیزی در خروش ست ولے دلی داند درین معنی کہ کوش ست ہوش و از بحر الحقائق
آوردہ کہ ہر ذرہ از ذرات موجودات را زبانی ست ملکوتی کہ بذکر و تسبیح خداوند ناطق ست و بدان زبان
حصی در دست مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تسبیح کفت و شہادت اعضاء کہ انطقنا اللہ الذی انطق
کل شیء اشارت بدان بابت کہ در تفسیر دیلمی آوردہ اند ان ہذا التسبیح یسمعہا الاصحاب القلوب والبصائر من
الانبیاء والاولیاء باذن اسرارہم و درین تفسیر در سورہ رعد آوردہ و للہ یسجد من فی السموات والارض
طوعا وکرہا الآیہ والاولیاء یسمعون تسبیح کل شیء ویعلمون والمؤمنون یسجد طوعا والکافر کرہا واصل
البصائر یشاہدون الکل بعین السر وکذا قولہ تعالیٰ ان من شیء الا یسبح بحمدہ الآیہ واولیاء یسمعون تسبیح
کل شیء ویعلمون ذالک الا ہدۃ ولا یشکون فیہا بخلاف سائر المؤمنین فانہم یؤمنون ذالک تصدیقا
انتہی من عینہ و در تاویلات عبد الرزاق آوردہ لکل شیء خاصیۃ لیست لغیرہ کالا یغصہ دون ہذا الشاۃ

یشتاقہ ویطلبہ اذا لم یکن حاصلا لہ ویحفظہ بکبہ اذا حصل فہو باظہار خاصیتہ نیز نہ اللہ تعالی عن الادراک
والالم یکن موحدا فیہا فانہ یقول بلسان الحال او حدہ علی ما وحدنی ومن یطلب کمالہ نیز نہیہ عن النقصان
کانہ یقول باظہار کمالہ کلنی الکامل المکمل پس چونکہ ہر چیز مسبح ست خرو کاو و آدمی مومن و کافر ہم مسبح اند
ولیکن کفتار ما کہ مشتمل ست بر دشنام و کذب و غیبت و غیر ذالک را التسبیح نتوان کفت ہمچنین خوار کاو بانیق
حمار را التسبیح نتوان کفت بلکہ آن التسبیح بر کس را دوام ست و در لطائف و اشارات قشیری نوشتہ ست
ان من شیئ الا یسبح بحمدہ فما من جزء من الاعیان والاثار والآثار الا وہو دلیل علی الصانع من حکمتہ و
جلالہ انتہی و فرضا کر بانیق را التسبیح کوئیم کہ ایکرت او نہ بجہت اصل تسبیح ست بلکہ بجہت ارتفاع صوت ست
چنانچہ قراءۃ بجہر در سریہ نہی بجہت جہر ست نہ بجہت اصل تسبیح ست و قراءۃ و چنانچہ عبادت بجہت ریا مردود ست نہ
بجہت اصل عبادت و در تفسیر حسینی نوشتہ در ارتفاع صوت فضیلتی نیست چہ صوت حمار با وجود رفعت آن مکروہ
طباع و موجب وحشت اسماع ست و در عین المعانی آوردہ کہ مشرکان عرب بر رفع اصوات تفاخر میکردند بدین
آیہ رد کردہ فخر ایشان را و حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم آواز نرم را دوست داشتی چہ ہیبت را کارہ بود و
در انجیل مذکور ست کہ بفرمائی بندکان مرا کہ چون با من مناجات کنید آواز ہا خود را بخوابانید کہ من می شنوم و آنچہ
در دل ایشان ست میدانم و در جواب کسی کہ گوید وجہ تخصیص ایکرت صوت بحمار با نکہ آواز بعضی حیوانات انکر از
صوت ست وجہ تواند بود جواب آنکہ او آواز او نزد عرب مثل ست در کراہیت سفیان ثوری کوید فریاد ہر حیوان تسبیح
اوست مکر حمار کہ صیحہ او از ریوت شیطان ست و در حدیث آمدہ کہ اذا سمعتم نہیق الحمار فتعوذوا باللہ من الشیطان
الرجیم فانہ رای شیطانا و از مولہر ورش ستہ وجہ ایکرت چنین نقل کردہ کہ در غالب آواز او برای طلب کاہ و جوست
یا برای اجرای شہوت یا جلب ماحزی دیکر و حمد ای کہ از غلبہ صفات بہیمی و شیعی چیزی زشت ترین صداہا

www.maktabah.org

باشد از اینجا معلوم می شود که بنده ای که از صاحب اخلاق روحانی ملکی آید خوبترین بنده ها خواهد بود و نغمهای عاشقان بس دلکش ست و استماع نغمه ایشان خوش ست و بس کنم که خود زیرکان را بسست والسلام علیکم وعلی من لدیکم مکتوب بیست پنجم در جواب سوال غلام علی فقیر کهتر بیان در مقدمه تحقیق معنی هر سه اقسام نفوس که در قرآن کریم مذکورند تحریر یافت بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق والصلوٰة والسلام علی حبیبه الذی اسمه الذی احلی من العسل علی مشتاق جماله وعلی آله واصحابه اجمعین بدانکه سعدکم الله تعالی این فکریست در بیان حقیقت نفوس و معرفت آن که تمام معرفت الهی من عرف نفسه فقد عرف ربه بدان مربوط ست بدانکه حقیقت نفس بیش متصوفه خلاصه اجزائی ترکیب بدن ست یعنی قوت حیوانیه که متطبع در روح حیوانی ست که اهل شریعت و اهل تصوف نفس نامند مطلقا و حکماء نفس ناطقه گویند و گاه باشد که نفس طلاق کنند و مراد ذات و حقیقت آن چیز بود گویند نفس الشیئ ای ذاته وحق تعالی ذات خود را نفس خوانده قوله تعالی تعلم ما فی نفسی ولا اعلم ما فی نفسک ای ذاتک یعنی محققان قلب و دل و روح و جان گویند و همین نفس مراد دارند چنانچه امام محمد غزالی در کیمیا سعادت نوشته که یکی معین باطن ست که آنرا نفس و دل و جان گویند لیکن نه همان نفس و قلب که در لطائف ستة مذکورند و نه آن دل صنوبری مضغه که در پهلوی چپ واقع ست و اندرون آن مجوف ست و در جوف آن خون سیاه ست و آن منبع روح و معدن آن ست چه آن بهائم و سکانر ایز ست و جای تعلق قلب حقیقی و کار اطباء بدان ست و آنرا روح گویند ولی نه آن جان که بخار لطیف ست که می خیزد از حرارت قلب صنوبری که مطلوب اطباء آن روح ست برای معالجت و مراد ما از روح در اینجا حقیقت انسان ست که مدرک و عالم و عارف ست مثال چنانچه کندم را وقت کاشتن تخم می گفتند و وقتی که سبز بود و زراعت نامید بنده و وقتی که ثمره او بجا نه برند کندم گویند همچنان صانع قدیم چون تخم خلافت را

www.maktabah.org

خلافت را در زمین آدم می کاشت روح می نامید قولہ تعالی ونفخت فیہ من روحی و وقتی کہ در انتقال
بود از حال بحال قلب میکفتند قولہ علیہ الصلوٰۃ والسلام قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمن
وقتی کہ بمثرہ بخانہ می بردند نفس می کفتند قولہ تعالی یا ایتہا النفس المطمئنۃ ارجعی الی ربک راضیۃ مرضیۃ واین
ہر سہ یکی ست پس نفس کہ در حدیث من عرف نفسہ فقد عرف ربہ مذکورست اکر حمل بر معنی اول کنند معنی آن بود
کہ ہر کہ نفس خود را بصفت عبودیت بشناسد آفریدکار خود را بصفت ربوبیت بشناسد بنابر انکہ نفس پیوستہ بباطل دعوی
البیہ کند وصفت ربوبیت را کہ بذات مخصوص است از عظمت وکبریائی وجباری وعزت واستغنای وقدرت بر خود بندد
وباخود تصور کند کہ این اوصاف از خصائص و لوازم اوست وچون بندہ را بانوار تجلیات روشن شود کہ این جملہ دعاوی
باطلہ اند وصفات عبودیت جز عجز ومسکنت ومذلت وفقر وتواضع وخضوع واعتراف بکمال نعمت ہمراہ نیست پروردکار
خود را شناختہ باشد واکر حمل بر معنی ذات وحقیقت کند معنی آن بود کہ ہر کہ ذات حقیقت خود را باجمیع اجزای
وجود بشناسد وہمہ وجود ملکی وانسانی وشیطانی وحقائق جسمانی وروحانی را در تحت احاطہ ذات خود در عالم
صغیر مشاہدہ کند ذات مطلق را باجمیع اجزای وجود وموجودات روحانی وجسمانی وملکی وشیطانی وجنی وانسی
بہمان نسبت در عالم کبیر تصور کند ہمچنانکہ روح جزوی وقلب جزوی ونفس جزوی را در تحت احاطہ ذات خود
مندرج بیند روح اعظم کہ عرش ست ونفس کلی وعقل کلی را در تحت احاطہ ذات واحد محاط ومحتوی بیند وشک
نیست در انکہ چنانچہ بکنہ معرفت الٰہی رسیدن متعذر ست شناختن بجمیع صفات ہم متعذر ست ؎ تو بقیمتی ورائے
دو جہانہا چکنم کہ قدر خود نمیدانی ؎ آدمی چیست برزخ جامع ہ صورت خلق حق در و واقع شدہ شناخت
آن جز ببصیرت دل میسر نہ و ببصیرت دل جز بریاضت و یا عشق الٰہی محال ست وکاہ باشد نفس کویند ومراد
اصل معنی کیرند کہ جامع ست مر جمیع صفات ذمیمہ را چون غضب وشہوت وغیرت واکثر صوفیہ ہمین

را نفس گویند و ریاضت و مجاہدہ کہ آنرا لازم دارند و بدین اشارت است بقولہ علیہ الصلوٰۃ والسلام اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک نظم ترا با نفس کافر کیش کار دیست ۔ بدام آرش کہ ایں طرفہ شکاریست بدر کنز من روانش باد خشنود ۔ ما را از راہ لطف این پند فرمودہ تا کہ محکومی سگی بودن درین راہ بہ از حکمی کہ راند نفس بد خواہ ۔ یکرت مارسیہ در آستین است ۔ بہ از نفسی کہ با تو ہمنشین است ۔ درین معنی بسی کوشش نمودم ۔ درست آنچہ دیدم از آموزم ۔ اگر عہدی کند ناپایدار است ۔ حدیث کرہ کور و زہ دار است ۔ کہ چون روئی نماید سوئی موش کرد ۔ ہمہ زہد تقوی فراموش کرد ۔ کرہ اگر حجی اکبر کند ۔ ہم بجرم خود کبوتر کند ۔ و نفس را بحسب مراتب مختلفہ و اوصاف متقابلہ در ہر مرتبہ بواسطہ معنی اسمیست چنانچہ ناویلات وجود تحت تصرف و استیلای او بود و در مستقر طبیعت راسخ بود و ہوارہ خواہان آن بود کہ روح را از عالم علوی بمرکز سفلی بکشد و ترک کند ملامت خود را از بدی و از عان و اطاعت کند مقتضی شہوانی و دواعی شیطانی را وسیل کند بفجور و عصیان او را نفس امارہ گویند قولہ تعالی ان النفس لامارۃ بالسوء یعنی بدرستی کہ نفس بر آنند است بدی و تن و قوی ہم تابع او ۔ پس آن نفس کافران و منافقان است و چون تدبیر وجود بتصرف دل مفوض شود و نفس بربقۂ اطاعت و انقیاد او منقلد گردد و سکون و آرام گیرد و را مرا ایجادی و ایجابی اما ہنوز از لوازم صفات باقی و تمرد و استعصای او بقیہ ماندہ چنانچہ بدان سبب ہمیشہ خود را ملامت کند و مدافعہ و مناقشہ میکند بنفس شہوانی و چون بدی کند زود پشیمان شود آنرا نفس لوامہ گویند قولہ تعالی و لا اقسم بالنفس اللوامہ ای نفسی کہ ملامت کنندہ است خود را و بدتر ہندہ است مر ہوائے را و لعنت کنندہ است مر شیطانرا و دشمن دارندہ است شہوت را و مقت کنندہ است لذتہا و آنرا و تائب میشود زود از کردہ و بدہ و آن نفس عوام اولیائے و مومنان است و در توراۃ است از معاذ رضی اللہ تعالی عنہ کہ گفت گفت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم در عرصہ قیامت ہر کس

www.maktabah.org

ہرکس ملامت کند نفس خود را نیکو کار بود خواہ بدکار اما نیکو کار کوید کاشکی بسیار کردمی نیکی را تا بسیار یافتمی کرامت رب را و اما بدکار پس پشیمان میشود از کردۂ خود و ملامت کند خود را از اساءت کذشته و چون نزاع و کراہیت کلی از و منتزع و مستاصل کردد و از حرکت منازعت باذل طمانیت باز آید و در تحت جریان احکام رام و منقاد شود بتقوی میل کند و اضطراب کہ بسبب معارضہ شہوت بود از و بکلی رفت او را نفس مطمئنہ کویند قولہ تعالی یاایتہا النفس المطمئنۃ ارجعی و این ست نفس انبیا و اولیا ے خواص را کہ قولہ تعالی کلبہم باسط ذراعیہ بالوصید ای بتفہیم الامانۃ و تبعتہم و لم تکالفہم بلا تفاوت و اقامت علی عتبۃ کہف قلوبہم و متوجہ الی امرہ و در تفسیر لطائف قشیری کفتہ بعضی کویند ہر آدمی را سہ نفس ست نفس امارہ و لوامہ و مطمئنہ و آن خطاب بلک او را احوال مختلف ست چنانچہ تن یک شخص کاہی مریض و کاہی صحیح و کاہی بین بین ہمچنین نفس کاہی امارہ ست کاہی لوامہ و کاہی مطمئنہ و دلیل بران قول حق تعالی ست و نفس و ما سوّیہا فالہمہا فجورہا و تقوٰیہا و کر اللہ تعالی النفس سابقا واحدۃ باسم واحد و لم یقل نفسین و ثلاثۃ النفس ثم اضاف الفجور و التقوی جمیعا الی واحد لانہما عملین و الفجور عمل الامارۃ و التقوی عمل المطمئنۃ و اضافۃ الفعلین الی واحد ہما یکون اضافۃ فعل الی من لا یعمل و ہذا باطل و مردود لا یلیق بحکمۃ الحکیم تعالی فعلم انہ تعالی انما اضاف الفجور و التقوی الی نفس واحد لاتحاد الفاجر و المتقی تفہم ان شاء اللہ تعالی انتہی و خواجہ معین الدین حسن سنجری کویند چہار نفس اند امارہ و لوامہ و ملہمہ و مطمئنہ و نفس امارہ تعلق باتش دارد و لوامہ تعلق بآب دارد ملہمہ تعلق بباد دارد و مطمئنہ تعلق بہ خاک دارد ملہمہ جنبک کنندہ بقلب در فرمان برداری این بود بیان نفس نزد اہل شہودی و نزد اہل وجودی نفس عبارت ست از ہستی موہوم چہ نزد ایشان غیر حق را اصلا وجودی نیست چہ آدمی مادام کہ در دنیاست کہ عبارت از عالم صورت ست در خواب ست و ہر چہ می بیند و می داند خواب خیال ست قولہ علیہ الصلوۃ و السلام الدنیا منامۃ و عیشہا

www.maktabah.org

احلام موثوی کوید ؎ ای برادر تو ہمین اندیشہ ہا مابقی تو استخوان وریشہ ہا کر کلست اندیشہ تو کلیہ ہا
وربود خاری تو ہیمہ کلخنی ہا معنی اثر مذکور علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام وعلی آلہ وصحبہ وسلم من
عرف نفسہ فقد عرف ربہ ای من عرف نفسہ معدوما ولاشیئ فقد عرف اللہ تعالیٰ موجودا کان اللہ ولم
یکن معہ شیئ وہو الآن کما کان یعنی مالکنت قطّ ولاتکون بنفسک والا بہ تعالیٰ ولاموہ لا انت فاینا
والا موجود اولا انت ہو ولا ہو انت بلا علۃ من ہذا العلل فان عرفت وجودک بہذہ الصفۃ فقد عرفت اللہ
تعالیٰ والا فلا لہذا السر وعلیہ الصلوٰۃ والسلام فرمود عرف ربی برب مصرع بآفتاب توان دید کآفتاب کجا ست
بیت چو بروں آمدی زجان وزجائ ؎ لب ببند ہی خدائی را بخدائ ہا و فرمود من رانی فقد ارای الحق وکسیرا
کراین چنین معرفت حاصل بود بزبان حال بکوید رباعی مسلمان کربدانستی کہ بت چیست ہا بدانستی کہ دین در بت
پرستی ست ؎ اکر بتکر زبت اکاہ بودی ہا کجا ازدین خود کمراہ بودی مصرع غیر او ار سم قیاری ودل داری
نماند ہا ومعنی اذا تم الفقر فہو اللہ لا نیت قال علیہ الصلوٰۃ والسلام لا تسبوا الدہر فان الدہر ہو اللہ ای برادر
وجود الدہر وجود تبارک وتعالیٰ عن الشریک والند والکفو وروی عن اللہ تعالیٰ انہ قال یا عبدی مرضت فلم تعدنی
وسالتک فلم تعطنی اشارۃ الی ان وجود المریض وجود السائل وجودہ فرد کجا غیر کو غیر کو نفس غیر ہ سوی اللہ واللہ ما فی
الوجود ؎ بیت درمیان عارفان این سر پنہان یافتم ؎ ہر کرا من جسمۃ بودم عین خود را یافتم ؎ اکر نیک تامل کنی وعبار اعتبارات
وتعینات عدمی کہ مقتضی اوضاع وکیفیات نسبت مخصوصہ اند از آفتاب حقیقت رفع نمائی خبر حقیقت احدیت
ذات باقی نماند پس آن حقیقت بسبب تعینات عدمی بصورت آفتاب ظہور کردہ باشد تا بر کہ آفتاب پرستیدہ باشد بر سنۃ حقیقت اورا
پرستیدہ باشد وقضی ربک الا تعبدوا الا ایاہ جملہ عابد حق وذات مطلق باشند کلا قانتون ای عابدون
؎ کر بہ غفلت راہ باطل میروند ہا رو بحق واز ندرستاہ جہود ؎ تو ئی معصود کر مشغول غیر م ہا تو ئی

توئی معبود کرنزدیک دیرم ۔ جائی کہ کرست آن حرفی بست الحال پارۂ از صفات ذمیمہ نفس بیان می شود

یکی از آنہا عبودیت ہوست چہ نفس پیوستہ خواہان آن بود کہ بر مشتہیات ولذات حسی اقدام نماید و مراد ات

طبیعت در کنار رہند و کم مطاوعت وانقیاد ہوا بر میان بندد و حق را در معبودیت شریک سازد و ہو قولہ تعالیٰ

افرایت من اتخذ الٰہہ ہواہ و این صفت از نفس بر نخیزد الا بر ہند و محبت اللہی دویم نفاق چہ او دقائق ظاہر نفس با

باطنش موافق نباشد و غیبت و حضور مردم برو برابر بود و در مواجہت اظہار صداقت کند و در غیبت خلاف

آن کند و این صفت بر نخیزد الا بصدق سیوم ریا کہ پیوستہ نفس در بند آن بود کہ خود را در نظر مردم بموجبات

محامد ایشان آراستہ دارد اگرچہ نزد حق تعالیٰ آن چیز مذموم بود و نفس بر چند اظہار جمیل و اخفای قبیح کند

قبح او چیز بر دیدۂ قاصر نظران و کوتاہ صفتان پوشیدہ نماند و ہر کز بر اہل حقیقت و بصیرت قبح او بصفت

مرایا مخفی نگردد بلکہ قبیح بر قبحش زیادہ شود مثلاً اگر عجوزہ کریہ منظر کہ خود را بزیور ہای و حلہ ہای و کلکونہ و خضاب

بیاراید اطفال را آن زینت خوب نماید اما عاقلان ازان نفرت آید چہارم دعوی ربانیت و بزرگی کہ پیوستہ

خواہد کہ خلق در اوامر و نواہی او را طاعت دارند و محبت او بر ہمہ احتیاکنند و از وی خائف و ترسان باشند و در

جمیع احوال و اہوال تمسک بہ ذیال رحمت او نمایند چنانچہ حق تعالیٰ از بندگان خود مطالبہ نماید این معنی دعوی الوہیت

و منازعت ربوبیت است و این صفت از دو بر نخیزد الا بتجلی صفات اللہی پنجم عجب و خود بینی کہ ہموارۂ نفس بمحاسن

صفات خود بعین رضا و تعظیم مشاہدہ نماید و اندک چیزی کہ از و بدیگری رسد آنرا وزنی تمام نہد و سالہا فراموش

نکند و او را غریق منت خود داند و اگر بسیار نیکی از دیگری بدو رسد آنرا در اعتبار نیارد چنانچہ رسول علیہ الصلوٰۃ

والسلام گفتہ ثلاث مہلکات شح مطاع و ہوی متبع و اعجاب المرء بنفسہ و عرفوا گفتہ اند النفس ضم النون الیہا

شرک و النظر عنہا عبادۃ و این صفت از نفس بر نخیزد الا بمعرفت حقارت خود ششم بخل و امساک کہ چنگ در

www.maktabah.org

اموال و اسباب و مرغوبات مشتهیات رنداز بهر بکاثر و تفاخر و یا از خوف فقر و احتیاج از دست بیرون
ندهد و چون این صفت قوی گردد حسد از و بوقوع کند زیرا که چون صاحب حسد اگر کسی را بنعمتی مخصوص بیند
زوال آن طلبد و خواهد که از کسی چیزی صادر شود و بس همان بود که بخل بمال دیگران نماید چون امیعنی
قوی شد حقد پدید آید پس هر گرا با خود در نعمتی مساوی یا مساوی یابد یا بفضیلتی ممتاز بیند زوال او را
پوسته خواهان بود و این صفت از نفس نخیزد الا بغلبه نور یقین هفتم شره و خواسکاری که نفس پوسته
در شهوات و لذات متعدی متمادی بود و در حد اعتدال و اقتصاد و اقتصار ننماید و حوصله آن او هیچ پر نشود
تا هلاک انجامد و این صفت از و بر نخیزد الا بقوی هشتم طیش و سبکساری چه نفس بر هیچ اقرار نگیرد و بهنگام ورود
خواطر شهوات و مرادات قولی و فعلی هیچ توقف ننماید و خواهد که فی الحال استیفای آن کند و بر انفاع مراد مبادرت
و مبادرت نماید و این صفت از و بر نخیزد الا بصبر نهم سرعت ملالت چه نفس را از چیزها زود ملالت آید و ظن
کاذب او را چنان نماید که انخلاع او از امر حالی و اشتغال و با مر قابل سبب قرار و جمعیت و استعناء او خواهد شد
و نداند که دلالت امثال این ظنون هرگز او را بمقر مظنون نرساند و در بیشتر احوال صورت واقع خلاف مراد
او بود و اگر بر سبیل ندرت یکبار بر مرادی ظفر یابد همان چیز که مرغوب الیه او بود مرهوب عنه گردد و ازین
بلا خلاصی صورت نبندد الا باستقامت و ظائف مشکر دهم کسالت چه نفس چنانکه در وصول بمشتهیات و مرادات
مستعجل بود در مبادرت بر طاعات و خیرات کسلان و متوقف باشد و این صفت از و بر نخیزد الا بریاضات بلیغه
و مجاهدات شدیده که بر و دست و بیوست جبلی را که منوط بآنی و استعضای اوست از و انتزاع کند و او را در قبول او
امر و انقیاد احکام نرم گرداند و درین ده صفت امهات صفات اند و دیگر صفات بر اینها متفرع و نفس
در معرفت اگر بدان مرتبه رسد که صفتی را به علم اجمالی معلوم کرده باشد که از صفات ذمیمه است در اول مرتبه

مرتبہ کہ در نفس پدید آید آنرا بتفصیل و تعین باز شناسد و ازان حذر کند او را عارف گویند و اگر در اول وہلہ ازان غافل بود اما ثانیاً الی الحال بدان مطلع شود باز شناسد او را معترف گویند و اگر علم مجمل در صورت تفصیل اصلاً نشناسد او را غافل گویند والسلام علی من اتبع الہدیٰ مکتوب بیست و ششم

در جواب مخدوم میر محمد در باب جلال و جمال تحریر یافت بعضی سالکان جلالیت را بیش از جمالیت می انگارد و حاشیہ متوسط نوشتہ زیر قول شارح احمد اللہ علی عظمتہ جلالہ حمد غریق بمطالعۃ جمالہ قدم الاجلال علی الجمال لانہ کان سیر سالک اولا فی جلالہ ثم فی جمالہ و نزد اہل سلوک این لازم نیست بلکہ کسی باشد کہ محض جلال بر وے وارد شود و کسی باشد کہ محض جمال بر وے وارد شود و کسی ہر دو جمال بر وے وارد شود و جمال در خلاصۃ المعارف نوشتہ ہر سالک را کہ بر وے صفت جلال و جمال پیدا شد جلال او را جمال بود و جمال او را جلال در استیلای خوف و رجا بود و در غلبہ رجا و خوف باشد و آن سلطان العارفین ابو یزید بسطامی قدس سرہ بر مرید ابو براث نخشبی نظر جلال انداختہ بود نسبت تجلی ذات و آنمرید بصفت جمال بر وے پیدا شدہ بود اگر ہر دو صفت پیدا شدی یافتہ بودی قوت کشیدن نظر سلطان العارفین داشتی و وجود بشریت او متلاشی نگشتی حضرت خواجہ میفرماید وقتی با محمد زاہد کہ درویش صادق بود در صحرا بودم بکاری بیرون آمدم و با ہمدگر از ہر نوع سخن میگفتم تا بدانجا رسید کہ سخن در عبودیت و ذامیرفت او گفت فناء تا چہ غایت باشد گفتم تا غائیتی کہ اگر درویش را گویند ترا می باید مردن در حال بمیرد و این زمان صفتی در من پدید آمد کہ روی بمحمد زاہد کردم و گفتم بمیرد در حال بیفتاد و روح از بدن مفارقت یافت از چاشت تا نیم روز ناگاہ دران حالت الہامی بدل من رسید کہ بگوای محمد زاہد زندہ شو سہ بار این کلمہ گفتم اثر حیات در وظاہر شد و زندہ شد بفرمان خدا تعالیٰ و اہل تحقیق گفتہ اند بر درویش ہر دو صفت جلال و جمال سالک را وقتی بود کہ

بحقیقت محبت ذاتی رسد و یکی از علامات محبت ذاتی آن بود که جمیع صفت متقابله محبوب یکسان شود
چنانچه اعزاز و اذلال و ضر و نفع انتهی ملخصاً مولوی گوید بیت عاشقم بر قهر و بر لطفش بکه ای
عجب من عاشق این هر دو ضد و الله اعلم مکتوب بیست و ششم در جواب کتابت خلیفه محمد حسین که مشتمل بر تحسین حکومت کیفیت
احوالات کرده بود بعد شرح عبارت ریکس و بعضی کلمات مرکبین بعینه که حوالت تشریح فرموده محرر بر قلم آورد بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله
الذی هدانا لهذا و ما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق و الصلوٰة و السلام
علی صاحب المقام المحمود الی یوم القیمة الموعود کما هو اهله فهذا مکتوب من الفقیر المحتاج الی الغنی الکریم
الی محب المخلص و اعنی محمد حسین شغله الله تعالی عن الغیر بالاخلاص و الخیر مکتوب محب مخلص متضمن
تفحص احوالات ایجانب رسید و موجب بخشید محبی حقیقت ایجانب بدانمواله است که سلطان قضا میان روح را
بولایت سند بدن ارسال فرموده چند روز ملک را بدلپذیر بود و حرص چون نفس فتحعلی بالغ شد از پی ملک مصر
دم زدن گرفته و آن کدو کافر کیش عقل معاش را وزارت داد و میان روح را بزاویه معزولیه دیره
توقف نمود و نفس فتحعلی امر بظلم کردن لانه امارة بالسوء ما حدی که خزینه آدمیان که در دل ست همه را
غارت کردند و میان روح بوکالت قمر الدین عجز و نیاز که عزیز درگاه سلطان است استمداد علی نصرت یحیی
خواست تا که سلطان سلطنت بقاهر رسالت مکتوب ندارت و بشارت ارسال نمود که اکر مال انقیاد و مواجب
عبادت ادا نماید فبلغه و اکرا باور زد بحکم من اساء فعلیها نفس فتحعلی بمشورت برادران شیطان باغی شده
و رعیت جوارح را ببراه دران شهوات قسمت کرده اکنون چون ایام شتا جلالیت که موسم قدوم عساکر
معارف شاه قضا امیر عشق احمد خان نورزئی لعسکر معارف مقرر نموده ست اُمید ست که بوقت نوبهار
جمالیت بموطن بدن سند خواهد رسید و اهل بعمل آید و میان روح را بمسند خود نشاند و نفس باغی را بسلسله

www.maktabah.org

بسلسلہ اطمینان محبوس ساز ند و با دم خود کہ جاذب نام ست از دیہ ناسوت سنہ بشہر سان
لاہوت قدم ہا رمعروج نمایند مجبا مرا خوف از سراب سہراب و امثال آن نیست بلکہ از نفس شوم
ہمچوں بودم و یرانہ کزین بد بینی ست کہ ما اصابک من سیئۃ فمن نفسک و آنچہ از درگاہ باجا
حضرت حق سبحانہ و تعالی مرسد آن ہم سزاواری کہ ست وما اصابک من حسنۃ فمن اللہ یا عبد اللہ
لا تاسوا علی ما فاتکم من نعیم الدنیا فان الآخرۃ خیر و ابقی ابیت سبردم بتو مایہ خویش را ہ تو دانی
حساب کم و بیش را بیت سنبلی سدا سورہ یکون کندہ و نحن و سری اھکای عاقل چی
برکا کارن یون چنکا ای چون تدرہ متجی دست جوابیت ای دل مکن بہر ستم
این نفیر زو ہ چون ز جانب اوست دل بر مگیر زو ہ آن دولت کہ بہ تیر کند قصد کشتنت ہا سپر پیش آر
روی مکر دان مبہ تیر زو ہ از ما زیاکہ بر زنش ید گیر لختی تحمل کن کہ بود کز پیش کاری گریز زو ہ چون جان
طلب کنند کہ جانان بدانیقدر ہ فرصت مکن فدا کن و منت پذیر زو ہ جانی کہ داغ عشق ندارد دگا برند ہ کبر ایدت
کہ زندہ بمانی بمیر زو قطعہ ای بر تیغ ابتلا خون محبان ریختہ ہ ابروی عاشقان خود فراوان ریختہ ہ دلبران
ہرگز نریزند ابروی عاشقان ہ دلبر ما خون عاشق صد ہزاران ریختہ ہ طرفہ تر آنکہ بر قتلش منتظر جان
فشان ہ جان بکف بنہادہ اشک از چشم گریان ریختہ ہ نی برای آنکہ جان عاشقان فانی شوند ہ بلکہ صد
جان بر جان ایشان ریختہ ہ ای دولت رحمت بعلت او از وری اسرار غیب دل شکستگان ہ و جگر سوختگان
را بشارت میفرستد انا عند منکسرۃ القلوب و مندرسات للقبور ربانی بر من در وصل بستہ میدارد دولت ہ
جانرا بفراق خستہ میدارد دولت ہ زین پس من و دل شکستگی بر در یار ہا کین دولت دل شکستہ من دارد دوست ہ
بس کنم کہ خود ز بیکانرا اینقدر بس ست والسلام علیکم و علی من لدیکم مکتوب بیست و ہشتم در جواب پیغام

زبانی حضرت شاہ صاحب ولایت و کرامت نشان میان سید مرتضی علی شاہ جیو کہ بصحابت درویش
فقیر محمد فرستادہ بود مذکور صدور یافت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ والصلوٰۃ والسلام علی نبیہ
اما بعد فالسلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ من الفقیر الحقیر الی الغنی الکریم الی المحب المخلص اعنی حضرت
شاہ صاحب سید مرتضی علی شاہ جیو طول اللہ فی الکتساب الکمالات عمرہ الخ بصحابت فقیر محمد پیغام زبانی
فرستادہ بود مذکور رسانید مجاعار فانرا بمسئلت چہ کار کہ کفانی عملک عن سوالی شعار ایشان بہت صلوٰۃ
ای مفلس ازان بدنام کشتی ہ کہ جائی گنج در ویرانہ گشت ہ ہمچو ما بینا مبر ہر سوئی دوست ہ تا تراز بر
کلیم ست پرچہ حدیث من عرف اللہ لم یقل اللہ ومن یقول اللہ لم یعرف اللہ نقل است جنید باشبلی عتاب
کرد کہ اسراری کہ ما در کوشۂ خلوتہا پنہان میگفتم تو بر سر منبرہا وعظ میکنی شبلی گفت انا اقول وانا اسمع
ہل فی الدارین غیری ہ از تو سوال میکنم مسئلہ جواب گو ہ آنکہ حدیث میکند کیست بگو دریں دہن ہا
من نیم تو ہم نہ اوست گر تو نہ ہم حی ہ غیر من توست بدان اولت کہ میکند سخن ہ خود میکوید باز خود میشنود
در ما و شما بہانہ ساختہ اند ہ لا یحب اللہ الا اللہ ولا یذکر اللہ الا اللہ والسلام علیکم مکتوب بیست ہم
در جواب عریضہ خلیفہ علی محمد کہ در باب اجازت اقامت صلوٰۃ جمعہ معروضہ شتہ بود تحریر یافت بسم اللہ
الرحمن الرحیم الحمد للہ والصلوٰۃ والسلام علی نبیہ اما بعد فتحفۃ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ من
الفقیر المحتاج الی الغنی الکریم الی مجتبی محمد العلیم وجب الجمعۃ اینما کان المصر الذی ورد فی شانہ
انا مدینۃ العلم وکان الخلیفۃ الذی کان فی حوۃ انی جاعل فی الارض خلیفۃ وکان الجامعۃ موجودا
اعنی المکان الذی سماہ بجمع الجمع واللہ اعلم بالصواب مکتوب سیم ام در شرح معنی بیت اول
مثنوی موجب سوال بزرگی صدور یافت ہ بیت بشنو از نی چون حکایت میکند

www.maktabah.org

میکند ۔ از جدائیها شکایت میکند ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم بدانکہ چون مثنوی معنوی مغز قرآن
ست پس این خطاب ہر خاص و عام ست ہمچو فرقان ست چنانکہ مولوی گوید ۔ ہر کہ دور افتاد از
بخت نرشد ۔ می کنم اکنون ہش از بانگ نیند ۔ وانکہ او وصف نزدیکان نشنید ۔ راز میگویم بگوش
پست پست ۔ گاہ شرح محنت و ہجران و ہم ۔ بیدلا مزد اعنبا بر جان نہم ۔ گاہ آرم مژدہ قرب وصال ۔
بخشم اہل ذوق را صد وجد و حال ۔ ہم شرائع را بیان من میکنم ۔ ہم حقائق را عیان من میکنم ۔ بر ین تقدیر
کہ کتاب با یخطاب بشارت بتقدیم علم الیقین کہ ثمرہ شنیدن ست بر عین الیقین کہ علم محضوریست و سبق شریعت
بر طریقت و حقیقت پس بدانکہ چون مثنوی معنوی بحر معنی بود ہر کس باندازۂ حوصلہ خود فہم نمودہ بیان فرمود
نقل ست کہ نحوی مسئلہ بیان میفرمود کہ کان دو قسم ست ناقص و تام انکہ اسم و خبر دارد ناقص ست و انکہ اسم
دارد و خبر ندارد تام ست عامی حاضر نبود شنید و گفت اینقول بعکس رائی دانایان ست چرا کہ انکہ خبر دارد ناقص
شدہ و انکہ بی خبر ست کامل شد پس عارفی در گوشہ نشستہ بود شنید قول نحوی را پسندید گفت نحوی راست گفتہ
یعنی ہر کہ در رسم حق مستغرق ست و خبر از غیر ندارد کاملست و انکہ ہنوز از غیر خبر دارد ناقص ست پس اہل شریعت
گفتہ کہ مراد از کلمہ ئی در اینجا قلم ست کہ کنایۃ از وجود محمدی ست علیہ الصلوٰۃ والسلام چون حکایت میکند یعنی
تبلیغ احکام و فرمانہای خدا میکند ۔ از جدائیہا شکایت میکند ۔ یعنی از مخالفت فرمان الہی شکایت میکند
و در اصطلاح متصوفہ او را معنی بر انواع ست اول انکہ مراد ازی و اصل کاملست کہ از خود ہیچ نگشتہ و بالمان
حضرت ربوبیت مملوک گشتہ ست و مرتبہ مظہریت پیدا کردہ و دعائی بی سمع و بی بصر شدہ دوم مراد از قلم واز
قلم انسان کامل یا نفس قلم زیرا کہ چنانچہ استعمال لفظ در مجاز مشہور ست استعمال او در حقیقت مہجور و غیر جائز
ست سیوم مراد از دی ست کہ نوازندہ چہارم مراد از روح انسان ست کہ سر و فخر مظاہر عالم ذات و سر حلقہ

ملکوت مجردات ست و درین تشبیهات خود سوالها کرده اند و جوابها نوشته اند اما فی الحقیقة اختلاف
در عبارت ست نه در معنی اما مناسب داب مولوی مراد ازینی همین نی ظاهر ست که نواز ندچه داب حضرت مولانا
آن ست که کلام حقائق نظام خود را بر سبیل تمهید و تمثیل بذکر قصه و حکایت مجازاً غاز کند و از مجاز بحقیقت
که مقصود ست انتقال فرماید بلکه در عین ذکر مجاز نظر بر حقیقت دارد و الفاظی که مناسب ممثل به ست ایراد نماید
و مولانا نیز باین معنی تصریح فرموده ؎ هر کش افسانه کجاند افسانه ست ؎ و انکه دیدش نفتد آن مردانه ست
پس حاصل انکه عارف کامل همچون قلم پوندهای گسسته و شکسته تسلیم پیش دست قدرت برده یا همچون نی که میانش
خالی از ماسوی الله شده و مملو از آوازه ربوبیت گشته که در وطن اصلی خود که عبارت از وحدت بحت ست
که جمع الجمع و نیستان عبارت ازان ست و در جوار وی سلم سکونت داشت وقت بهار بود که عبارت
از بسط ست و در باغستان حقیقت محمدی که جنة عرضها السموات و الارض عبارت ازان عالم جوهر ست گلهای
حقائق اشیا را مشاهده مینمود و میوه های معرفت را تناول مینمود مکتوب سی یکم در شرح بیت مثنوی معنوی

؎ علم حق در علم صوفی کم شود ؎ این سخن کی باور مردم شود موجب سوال غلام علی فقیر
کپیرتان زیب تحریر و زینت تسطیر پذیرفت ؎ مجملا این اشارت ست بغنا قلبی
که دران فنا صفاتی نیز حاصل میشود چه محل ست علم قلبت چون محل فنا شد که قلبت حال هم فنای گیرد
که علم ست بعد ازان صفات حق قائم مقام صفات بنده میشود چه علم وجه دیگر صفات و عام را ازان
خبری نیست چنانچه حدیث قدسی بران ناطق ست و ما یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احببته
فکنت سمعه الذی یسمع به و بصره الذی یبصر به و یده الذی یبطش به و رجله التی یمشی بها و معنی کم
شدن علم یعنی پنهان شدن علم حق که مطلق ست در علم صوفی که مقید ست و فی الحقیقة همین

ہمون علم حق ست واللہ سبحانہ اعلم مثنوی بیرمن از ہستی من جز بنام نیست ہا دو وجودم جز بتو ایخوش
کام نیست ہا زان سبب فانی شدم من اینچنین ہا ہمچو سرکہ در میان انگبین ہا ہمچو سگی کو شود کل العل ہا
بر شود او از شعاع آفتاب ہا وصف آن سگی کما ندارد ہا بر شود از وصف خود او پشت ورد ہا بعد ازان
کرد دولت وارد خویش را ہا دوستی خود بود آن ای فتا ہا در کہ خود را دوست دارد او بجان ہا دوستی خویش باشد
بیکمان ہا مکتوب سیی دوم موجب سوال میر سید اب تا لپور در شرح معنی این رباعی زینست
تحریر سیرا فت رباعی من آنوقت بودم کہ آدم نبود ہا کہ ذات وصفات خدا ہم نبود ہا من آنوقت کردم خدا را
سجود ہا کہ آدم نبود و خدا ہم نبود جواب بسم اللہ الرحمن الرحیم ایجانمن ایں سخنان کہ از صاحب حال صادر شد
بغیر صاحب حال عوام ندانند چنانچہ مولوی معنوی فرمودہ سر من از نالہ من دور نیست ہا لیک چشم و گوش را
آن نور نیست پس کسی کہ صاحب حال ست او را حاجت بیان نیست و غیر صاحب حال را مجال فہم و افہام نیست ولیکن
بر نا فہمی علم ظاہری فقرای حمل کنند ضرور تا چیزی گفتہ می آید والا آنہ رباعی سری ست درین سینہ کہ گفتن نتوانیم ہا
دُری ست درین بحر کہ سفتن نتوانیم ہا مشکل ہم آنست کہ ما مشکل خود را ہا گفتن نتوانیم بسفتن نتوانیم ہا ایجانمن
ایکلام کسی ست کہ در توحید شہودی کہ وجود خود را ذرہ وار از روزن امکان بیرون آوردہ در نور آفتاب
حقیقی خود را گم کردہ و یا مانند قطرہ خود را در بحر ہویت بردہ انا الشمس و انا البحر میگوید و درین بہنگام لفظ
من کہ عبارت از ہستی مطلق ست و انیستی موہوم او نیست بلکہ من در اینجا عبارت از ہستی مطلق ست چنانچہ
شیخ منصور میگوید ہیتہ من نمیگویم انا الحق یار میگوید بگو ہا چون نگویم چون مرا دلدار میگوید بگو سہ من آنوقت
بودم کہ آدم نبود ای جانمن آدم یعنی من کہ وجود مطلق ہستم التوحید اسقاط الاضافات اشارت بدان ست
کہ بودم آدم آن عبارت از روح انسانی ست از التعین اول نیز گویند و آنچہ گفتم کہ آدم نبود چنانچہ

www.maktabah.org

درحدیث لی مع اللہ وقت لا یسعنی ملک مقرب ولا نبی مرسل ای جانمن این اشارت بدین مکان است
ولیس میگوید سه که ذات وصفات وخدا هم بنود ۱۲ ایجانمن یعنی عارف دربحر بیرنگی چنان غوطه خورد که خود را
گم کرده وخداوندی به نسبت بندگی گفته می آید وچون از بندگی گذشته درحق چنان غرق شده خداوند توان
گفت که التوحید اسقاط الاضافات ست چنانچه عارفی فرموده سه میگفت دربیابان زندگی من ودید ۱۲ عارف
خدا ندارد کو بینست آفریده یعنی عارف آن خدا ندارد که سوای از حقیقت اوست پس سوای از حقیقت
ایشان هیچ خدای دیگر نیست پس میگوید سه من آنوقت کردم خدا را سجود ملکه آدم بنود وخدا هم بنود ۱۲ ای جانمن
مراد از سجود دانستن خداوند خودست یعنی همانوقت خداوند خویش را دانستم که آدم بنود یعنی بنده بنود چون
بنده بنود ظهور خداوندی هم بنود چرا که خداوند همانوقت توان گفت که بنده دارد اگر بنده ندارد خداوندی توان
گفت چون بنده بنود خداوند هم بنود ای جانمن رمزست که غیر از عارف کامل درفهم نمی آید ویا کامل رشد بدایت
فرماید چنانچه فهم درفهم ست وراز درراز ست بعد ازین جائی که گرست یکحرف بس ست السلام علیکم مکتوب سیم
درجواب سوال سائلی درمعنی کلام مخدوم عبد الرحیم کروهری علیه الرحمة بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق والصلوة والسلام
علی من ارسلہ الذی احیی المشتاق زلال وصالہ وعلی آلہ وصحبہ وسلم اما بعد فالسلام علیکم ورحمة اللہ وبرکاتہ
سوال عبد الرحیم منکر به شهید گفته هر دم حج بیرون کعبه بیدین نکاپدی جواب مراد از کابدی
عارفست که دنیا را شناخته دشمن داشته وخدا را شناخته دوست کرفته عارفان بجز خدای هیچ نه بینند
درتذکرة الاولیاء آورده که شیخ بایزید گفت اول بار که بحج رفتم خانه دیدم دوم بار رفتم خداوند خانه دیدم
سیوم بار نه خانه دیدم نه خداوند خانه یعنی چنان درحق گم شده بودم که هیچ نمیدیدم اگر میدیدم حق میدیدم

www.maktabah.org

میدیدم انتہی یعنی توحید اسقاط الاضافات چون خداوند خانہ را بجانبہ نسبت بیت در توحید نسبت بیت پس
خداوند ہم رفت وخداوند و بس محبا حج دو نوع است یکی قصد کوی دوست و آن حج عوام است و دوم میل
روی دوست و آن حج خواص است چنانچہ در ظاہر کعبہ است کہ قبلہ خلق است و آن از سنگ و گل است و در باطن
کعبہ است منظور نظر حق و آن دل است اگر کعبہ ظاہر محل طواف خلق است کعبہ دل مطاف الطاف خالق است و آن
مقصد روانان است و این مہبط انوار و اینجا خانہ و آنجا خداوند خانہ چنانچہ مولوی گوید رباعی ای قوم
بحج رفتہ کجایید کجایید معشوق ہمین جاست بیایید بیایید صد بار ازین خانہ بر فتید بکوی یکبار ازین
راہ بدین خانہ در آیید مثنوی حج زیارت کردن خانہ بود حج رب البیت مردانہ بود کعبہ را کو پرودی عرفی
فرمودہ آن ز اخلاص ابراہیم بود فضل آن مسجد ز خاک و سنگ نیست لیک در بنائش حرص و جنگ
نیست ہر در این خانہ کستاخی ز چیست کہ ہمی دانند کاندر خانہ کیست جاہلان تعظیم مسجد میکنند در
جفای اہل سجدہ می کنند آن مجازست این حقیقت ای عزان نیست مسجد جز درون سروران مسجد ہمان
در درون اولیاست سجدہ گاہ جملہ ست آنجا خداست در تذکرۃ الاولیا ذکر شیخ بایزید قدس سرہ کفت
مردی مرا در بیش آمد کفت کجا میروی کفتم بحج کفت زاد چہ داری کفت دویست درم کفت بمن ده و کرد من
ہفت بار طواف کن کہ حج کردہ مولوی ازان جہت گفتہ مثنوی کفت طوفی کن بکرد من ہفت بار و آن نکوتر از
طواف حج تمام اندر بما پیش من نیا ایجاد دانکہ حج کردی و حاصل شد مراد عمرہ کردی عمر باقی
یافتی صاف کشتی بر صفا بشتافتی حق آن حق کہ جانت دیدہ است کہ مرا بہر تست خود بگزیدہ ست کعبہ
ہر چند این کہ خانہ بر آوست این دلی من نیز خانہ ست او ست چون مرا دیدی خدا را دیدہ کرد کعبہ
صدق بر کردیدہ خدمت من طاعت حق خدمت ست تا نپنداری کہ حق از من جداست چشم نیکو باز کن

www.maktabah.org

درمن نگر، تا بہ بینی نور حق اندر بشر۔ بس کنم کہ خود زیرکانرا ایست والسلام علیکم وعلی من لدیکم مکتوب

سی چہارم در جواب سوال غلام علی فقیر در اظہار معنی بیت مثنوی معنوی سہ کورد کرانہ مرد در کربلا

تا نیفتی چون حسین اندر بلا زیب صدر و ریذ پیر فتہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ

والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمد وآلہ وصحبہ وسلم اما بعد نوشتہ بودند در باب معنی بیت مذکور مجیا اولیائے اللہ تعالی

دو قسم اند یکی موحدان مطلق کہ متوطن شہر جمع اند و وجود مقید را از مطلق فرق نکنند و مانند منصور انا الحق

وغیرہ شطحیات گویند صوفیان آنرا کورو کرانہ گویند چہ از دیدن غیر کور و از شنیدن سخن غیر کرانہ اند اعوذ باللہ

من الشیطان الرجیم صم بکم عمی فہم لا یرجعون در شان ایشان ست اینہا نرا اند یکی گویند کہ جز بحضور بادشاہ الانیزال نہ پذیرند

وقسمی اند کہ سکونت ایشان بشہر جمع ست و سیر گاہ شان بدیہ فرق ست و ایشان مقید را از مطلق فرق میکنند یعنی

زبان شان بشریعت و حقیقت موافق ست صابر کفی جام شریعت بر کفی سندان عشق شاہر ہوسناکی نہ اند جام و سندان

باختن نہ دانستہ نرا و زیرکی گویند چہ وزیرکی آنرا گویند کہ در حضور شاہ حاضر بود و مہام ملک بدو مفوض بود و این بزرگواران

نیز دل ایشان دائم در لجۂ وحدت مستغرق و تن ایشان در ادای وظائف شرائع و تربیت طالبان سرگرم

الصوفی ما ہو کائن و باش وصف ایشان ست و انی جاعل فی الارض خلیفۃ تاج سریر ایشان ست بعیت سندی وہی

مَنْجِیٔ وَکَہ نَایُوْنَا کَیلَان جَرِیٔ گَذِہ مِن کَرہی جَایَدہ یَکہ نَہ لَکہ جَکَم جِھُر قَبکَہ

ھِیَرِیٔ سَان ھُت جَرِیٔ و مراد از کربلا عالم صورت ست کہ موطن اہل صورت ست کہ کوفی لایوفی در شان

اوست جرا کہ بر عہد الست وفا نکردند بکلم افریت من الخذ البہ سواہ مشرک شدند و درین فرقہ علمای ظاہر کہ از معرفت

حق محروم اند داخل اند یعنی در حالتی کہ کور مذکور ہستی و فرق میان مطلق و مقید نمیدانی در کربلا کہ مجمع کوفیان

مذکورست مرو کہ مبادا سخن شطحیات بگوئی تا مانند حسین منصور حلاج در بلا افتی سلمہ چون قلم در دست غدار

غداری بود لاجرم منصور برداری بود ایں بود کہ در فہم قاصر آمد ولیکن ایں بیت در مثنوی دیدہ نشد
بلکہ در مثنوی چنان ست ؎ ہمیں مرد کستاخ در دام بلا بگو کہ کرا نہ مرد در کربلا واللہ اعلم بالصواب مکتوب
سیمی بسم یمان احمد نصر پوری در حل اشکال او کہ سوال کردہ بود در باب معارضہ معنی ایں دو آیہ کریمہ کہ ظاہر صورت
موافقت مے نماید ضمیمہ یافت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت
رسل ربنا بالحق والصلوۃ والسلام علی خاتم الانبیاء الذی ہو احب والذ من مر العسل الی المشتاق وحبتہ وعلی آلہ
وصحبہ وسلم اما بعد فتحفہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ من الفقیر المحتاج الی الغنی الکریم الی اولاد الاکابر
الفائض من العلوم الصوری والمعنوی اعنی یمان احمد سلمہ ربہ الکریم انکہ بر سیدہ بود مذاز فحوای دو آیہ کریمہ
اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم انک لا تہدی من احببت و کریمہ انک لتہدی الی صراط مستقیم مخدوما معنی
اہل ظاہر معلوم ست چنانچہ ہدایت را دو معنی ست یکی توفیق بخشیدن کہ در کریمہ اول مراد آن ست دیگر راہ نمودن
کہ از کریمہ دوم مفہوم ست دو معنی اہل باطن موقوفت بر مقدمہ واں آن ست کہ در تفسیر حسینی در سورہ مریم
نوشتہ کہ آنسرور علیہ الصلوۃ والسلام را سہ وجود بود یکی وجود بشری کہ در کریمہ اعوذ باللہ من الشیطان
الرجیم قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی از ان وجود مراد ست و دیگر وجود ملکی کہ حق تعالی الحروف مقطعات
بآنسرور کلام کردہ و سیوم وجود حقی کہ در کریمہ وما رمیت اذ رمیت ولکن اللہ رمی و در کریمہ سیطرون بکم
وہم لا یبصرون مراد ازان ست وحدیث من رانی فقد رای الحق وحدیث لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک
مقرب ولا نبی مرسل شاہد آنست سہ نہ بشر خوانمت ایں دولت کجا نہ پری نہ ملایں ہمہ بر تو عجاب ست توجہ بری دگرباش
پس در کریمہ انک لا تہدی من احببت خطاب بوجود بشریت برای اظہار عجز بشری و برای احکام بنیاد
عبودیت و محبت و در کریمہ انک لتہدی الی صراط مستقیم برای تسلی عارفان حقیقت محمدی علیہ الصلوۃ

والسلام و ناظران بجمال نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام خطاب بوجود حقیقی است چنانچہ مولوی گوید مثنوی کافران
دیدنا احمد را بشر مثل چون مذید مذا روی آن شق القمر مثل آنکہ او کف دید دریا را مذید مثل آنکہ جالی دید و فردا را
مذید والسلام علی من اتبع الہدیٰ مکتوب سی و ششم در جواب سوال فضائل پناہ مخدوم پیر محمد طالبعلم
ساکن ڈیپارچہ در بیان رمز قولہ تعالیٰ ان اللہ یحول بین المرء وقلبہ
شرف صدور یافت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان
ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ الذی ہم الذواحی من الشہید المشتاق جمالہ
وعلی آلہ واصحابہ واما بعد فالسلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ من الفقیر المحتاج الی الغنی الکریم الی المحب الصادق
واسوۃ الاکابر والافاضل اعنی مخدوم پیر محمد حفظہ اللہ تعالیٰ عن الآفات انتم کتبتم بضع من الاسولہ فاحضرنی
فہو ہذا السوال الاول سوال قولہ تعالیٰ ان اللہ یحول بین المرء وقلبہ کہ زمزمست از بحر بی پایان مراد ازان چہ تواند
کرفت پس وجہ آن حضرت علیہ افضل الصلوٰت واکمل التحیات باوجود چنین قرب چہ معنی دارد جواب مراد ازین
بحر بی پایان معاملہ قربیت زیرا کہ این آیہ نازل در بیان معاملہ قربیت ست فی البیضاوی واعلموا ان اللہ
یحول بین المرء وقلبہ تمثیل لغایۃ قربہ من العبد کقولہ نحن اقرب الیہ من حبل الورید وتنبیہ علی انہ مطلع
علی مکنونات القلوب ماعسی ان یغفل عنہ صاحبہا وحی باحکام جلی کہ نسبت بعالم اسباب بمعاملہ اقربیت
جنگ مذارد وبا وجود اقربیت معاملہ معراج آنحضرت قائد البریۃ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سیر از مسجد الحرام
تا مسجد اقصیٰ واز انجا تا عرش والی ماشاء اللہ تعالیٰ تا آنکہ بشرف رویت مشرف شدند بوقوع آمد انتہی
اصابوا فیما اجابوا فیہ اما مخذوما قرب حق کہ بابندگان ست قرب بی کیف ست نہ قرب مسافت ست و آن قرب
در ہمہ موجودات یکساں ساری ست چہ انبیا و اولیا چہ عوام الناس چہ نباتات وچہ جمادات وہو الآن کما

کما کان لا یزید و لا ینقص و قرب بندہ باحق بانواع ست یکی قرب زمان ست چنانکہ کودک نوزاد و سپیدہ
چونکہ خوش می آیند سبب قرب زمان ست وقتی کہ باران باریدی آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام سر مبارک را
مکشوف ساختہ در باران ایستادی و فرمودی ہذا اقرب من عہد ربی و دیگر قرب نوافل ست چنانکہ حدیث
قدسی بران ناطق ست قال اللہ تعالیٰ لا یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل الی آخرہ سوم قرب موہبی ست
کہ بغیر سابقہ عبادت ببعضی بندگان از انی فرماید و ہر نعمتی کہ موہبی بود بر و حسابی نیست کما قال اللہ تعالیٰ ہذا
عطاء نا فامنن او امسک بغیر حساب و در مواہب لدنی گفتہ لم یکن جورہ علیہ الصلوٰۃ والسلام لطلب
النبوۃ انہا اجل من ان تنال بالطلب و الاکتساب انما ہی موہبۃ من اللہ و خصوصیۃ یخص بہا من یشاء من
عبادہ و اللہ یعلم حیث یجعل رسالتہ انتہی باید دانست کہ چون نبوت بغیر موہبی سلب او متصور نیست و خاتمیت
علی ما کانوا متفقین ست و خاتم مومنان بغیر انبیا میتوان بنیت اگرچہ ولی بود بغیر مبشرین چرا کہ ولایت موہبی کم
کسی را ست و آن جز خدا کسی ندانند کہ اولیائی تحت قبائی انت محذوف ما قرب حق از عقل و قیاس و از وہم و فہم
بیرون ست در تفسیر عبد الرزاق کاشی تحت کریمہ نحن اقرب نوشتہ تمثیل للقرب المعنوی فی الصورۃ الحسیۃ
و انما کان اقرب مع عدم المسافۃ انتہی از ابجاست فرمایند شیخ سعدی شیرازی رحمۃ اللہ علیہ سہ دوست نزدیکتر از
من بمن ست ہ و این عجب ترکہ من از وی دورم ہ چشم من کہ تو ان گفت کہ او ہ یا در کنار من و من زو
مہجورم ہ خواجہ ابو الحسن خرقانی گفت قرب الحق فینا نحن فیہ بعد البعد اری چون یکی در آئینہ نگرد صورت
خود را بیند بغایت قریب اگر او خواہد کہ آن را بدست آرد عمر او بپایان رسد آن صورت بدست نیاید
نزدیکتر ازین چیزی نیست کہ ایشان را ندہند سلطانی و قرب بندہ متفاوت و قولہ تعالیٰ تلک الرسل فضلنا
بعضہم علی البعض چنانچہ ہر کدام از انبیا علیہم الصلوٰت والسلام عروج روحی ست زیر ترست از کسی کہ او را عروج

نفسی ست بجہان کسی را کہ جزو ناری عروج کردہ زیر تر بود از کسی کہ او را جزو بادی عروج کردہ و
ہر کرا جزو بادی عروج کردہ زیر تر بود از کسی کہ او را جزو آبی عروج کردہ و ہر کرا جزو آبی عروج کردہ
زیر تر بود از کسی کہ او را جزو خاکی عروج کردہ و چونکہ نفس بر ہم لطائف خیار تر بود در عروجش
زیادہ تر شد و چونکہ جزو خاکی بر ہم اجزا عناصر خیار بود عروجش فائق تر شدہ بحکم خیارکم فی الجاہلیۃ
خیارکم فی الاسلام اذا تفقہوا و عروج جزو خاکی کہ پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دیگر کسی را از انبیا
میسر نشدہ از انجاست کہ بسبب عروج جزو خاکی آنسرور را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سایہ نبود و مکس نمی نشست کہ
لطیف تر شدہ بود و عروجش فائق تر و قربش اقرب تر کہ او ادنی ست حالی باد انکہ قرب حق بندہ را کہ حاصل
میشود نہ بقطع مسافت ست بلکہ بقطع وادی نفسی موہوم ست چنانچہ حدیث نبوی ست لا تفضلونی علی
یونس بن متی لانہ معراجی علی العرش و معراجہ فی بطن الحوت و قول المارومی در مثنوی گفتہ ست گفت
پیغمبر کہ معراج مرا ست نیست بر معراج یونس اجتبا ست ان من بر جرخ آں او نشیب ست زانکہ قرب حق برون
ست از نشیب ست قرب حق از جنس ہستی رستن ست ست نیست رفتن ست نیست راہ جائی
بالا پست و میست نیست رانہ زود نہ دور ست و دیر ست کار کاہی کیج حق در نیستی ست نیست غرہ نیستی چہ دانند
نیست چیست ست چون ایمقدم معلوم کردی باد انکہ مقرب وقت قرب از خودی خود ہیچ خبر ندارد پس او علم احکام
از کجا نگاہ دارد و لان الحادث اذا اقترن بالقدیم لم یبق لہ اثر در سلک سلوک در سلک صد و دہم آوردہ
چنین گویند راہ حق رابی ست کہ در و بار خت وجود قدم نتوان نہاد اللہ اللہ مشکل رابی کہ در و این کس را
ہم این کس مزاحم ست بشنو بشنو حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ این راہ جز او کسی بمنزل
نرسانیدہ چون فرمودہ لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب جبرئیل علیہ السلام سکتہ باطن شد فرمود

فرمود والا نبي مرسل واز نبي مرسل هم خود را خورد ساخت بنا بر انکه در عهد دولت او فصل ختم بر درجه نبوت نهاد و نبي مرسل و غير رسل بغير اد نماند اي جبرئيل اگر کويم مرا با حضرت جلال احد وقتي است که در وملک نگنجد شکسته دل مشو که ايجا محمد صلى الله عليه وسلم نمي گنجد عزيز من چون کما مکنش قاب قوسين از معراج باز گشت مستر جبرئيل علي نبينا وعليه السلام مي پرسيد اي محمد عليه الصلوة والسلام ازان عالم که مي آئي درجه ديدي آنجا کفت اي برادر چه جاي اين سوال است که محمد صلى الله عليه وسلم از محمد صلى الله عليه وسلم مي پرسد چه ديدي قطع نظر بي راز وصل دوست مپرس ، بو العجب عاشقي که واکويد انکه از خويشتن بيخبر باشد ، خبر از ديکري کي کويد ، من عرف الله کل لسانه ازينجاست مولوي کويد مثنوي من چه کويم يک رکم هوشيار نيست ، وصف آن ياري که آنرا يار نيست ، کفتم از عريان شود او در ميان يعني تو عاني بي کنارت اي ميان ، بيکسي را در بن بزم ساغر دهند ، که دار وئي بيهوشيش در دهند ، وقتي که ايشان را از وطن جمع الجمع بغربت فرقت براي رهنموني طالبان و مذارت عاصيان بفرستند اول ايشانرا به خلعت بشريت عارضي ملبوس ساخته و بزيور ها تخلقوا باخلاق الله تعالى مزين فرموده فرستادند تا مستعدان طلب را که در وادي فرقت متوطن شده اند بسبب جنسيت بشري مونس باشند و بزينت اخلاق و کمالات ايشان بايند و نه بندارى که درين فرقت آن قربت را فراموش کرده اند بلکه بحکم واذکر ربک اذا نسيت هردم بنعره اذا قال صاحبه لا تحزن ان الله معنا و آن معي ربي سيهدين مدام ذاکر اند ، بيت هر سار يان کي جو تو هيکر هد نو سيري ، اکرچه بظاهر باين و آن اند بباطن يکدم از و غافل نيند ، اندرون شو آشنا و از برون بيکانه وش ، اينچنين زيبا روش کمتر بود اندر جهان بيت وفي منجي وکه نائي ناکيلا اجري

کذٰلک ھن کرھی جا بذہ بکہ نہ لکد جکم جھم وجکہ ھیری ساھت چرہی بلک

باطن ایشان درلجہ وحدت لغرہ انا احمد بلا میم وانا الحق میزند وظاہر ایشان در لباس بشریت کہ عبودیت

برمیان ہمت بسہ عبدہ ورسولہ خوانا نند ہ منم آن بندہ مردی نمامی نکند با خواجکی کار غلامی پس

آنجنان را در آنوقت فرقت کہ فیمابین پرده بشریت بوده گاہ بیگاہ بہ بعثا ہا دل شاد میدارشت پس بکل الطرق

الی اللہ بعد ومخلوقاتہ راہ لتکلم ہر کس علاحدہ بود چنانچہ پیغمبر ما در عرش عظیم متکلم شده و بمعتر جبرئیل لتکلم

بسدرہ کردی وبموسی بر کوہ طور کویا شدی اگرچہ ان اللہ بکل شیئی محیط است ولیکن در بکہ علم ہر کس

علاحدہ است چنانچہ کریمہ اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم وما کان لبشر ان یکلمہ اللہ الا وحیا او من وراء

حجاب او یرسل رسولا فیوحی باذنہ مایشاء ہ جقکی جتاء ہ بزین بان بسایوتہ کی بتتاء

لیا یا ئن آئیا وکاہی جبرئیل را در سدرة کہ در بکہ علم او بود اعلام کرده فرستادی کہ القاء در قلب کردی

وکاہی بغیر واسطہ ملک در قلب القای کردی کہ آنرا الہام کویند وحاصل کلام آنکہ قرب حق تا ہم یک است و بندہ را دو

حالتست تجلی واستتار مشاہدة الابرار بین التجلی والاستتار حدیث لیغان علی قلبی تا ہد آنحال ست پس وقت

قرب این خود نیست وفنا ست حفظ احکام کردن وقت استتار کہ عقل وفہم برجای ست واحتیاج علم عبادات

ومعاملات بود لتعلیم میکرد وکاہی بواسطہ ملک الہام میکرد ومعراج آنحضرت در بر عرش عظیم از آن شد کہ اشرف الانبیاء

بود پس معراج او نیز در اشرف اماکن عالم خلق شد والا قرب او لتعالی در ارض وسما یکسان ست اگر کویند

چونکہ وقت تجلی بنده از خود وغیر خبر ندارد این حدیث چکونہ باشد کہ رایت ربی فی صورة امرد چنانچہ در

جامع الاصول ست جواب تجلی حق بر دو نوع ست صوری ومعنوی تجلی صوری بصورت ہر موجود روا ست

چنانچہ در حدیث طویل ست از صحیحین و از مسند امام محمد کہ بعض او این ست فیاتیہم اللہ فی صورة غیر

غیر صورتہ التی یعرفون فیقول انا ربکم فیقولون نعوذ باللہ منک ہذا مکاننا حتی یاتینا ربنا فاذا جاء ربنا عرفناہ فیاتیہم اللہ فی صورتہ التی یعرفون و در حدیث دیگر ست انا ہم رب العالمین فی ادنی صورۃ من التی راوہ فیہا این ہم دال بر تجلی صوری ست و تجلی معنوی چنانچہ قولہ تعالی فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا و خر موسی صعقا و ان تجلی معنوی اگر باندازۂ طاقت بود لو اندوالا طاقت نیارد چنانچہ احمد بن حطیب قسطلانی در مواہب لدنی گفتہ قد روی عن کثیر من المرید انہم مالوا بمجرد النظر الی المشائخ کما حکی ان مرید الابی تراب النخشبی کان یتجلی لہ الحق تعالی فی کل یوم مرات فقال لہ ابو تراب لو رائیت ابا یزید لرئیت امرا عظیما فلما ارتحل المرید مع شیخہ ابی تراب النخشبی لابی یزید وقع بصر المرید علیہ وقع میتا فقال لہ ابو یزید قد کان صاحبک صادقا و کان الحق یتجلی لہ علی قدر مقامہ فلما رانی تجلی لہ تعالی علی قدری فلم یطق فمات و اصطلاح اہل الطریق فی التجلی معروف و حاصلہ رتبۃ من المعرفۃ جلیۃ و علمیۃ و لم یکونوا یعنون بالتجلی رویۃ البصر التی قیل فیہا لموسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ و السلام علی خصوصیتہ لن ترانی و انی فیہا علی العموم لا تدرکہ الابصار و اذا ثبت ان مرادہم الذی اثبتوہ غیر للمعنی الذی حصل من التاس علی الناس فی الدنیا و وعد الخواص بہ فی الاخری افلا ضیر بعد ذالک علیک و لا طریق لسوء الظن بالقوم الیک و اللہ متولی الاسرار انتہی و باید دانست کہ اولیای اللہ را عرش و کرسی و آسمانہا و زمینہا در اندرون ست کہ کار فرمای این آسمانہا اند کہ کریمہ سنریہم آیاتنا فی الآفاق و فی انفسہم دال بدین ست شیخ سنای گفت ؎ آسمانہا ست در ولایت جان ۔ کار فرمای آسمان جہان ۔ در رہ روح ہست بالاہا ست ۔ کوہہای بلند دریاہا ست ۔ و مولانا روم گوید مثنوی ؎ مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم روزی بکورستان برفتند ۔ با جنازہ باری از یاران برفت ۔ خاک در کورا و آکندہ کرد ۔ زیر خاک آن دانہ

اش را زنده کرده باد چون زکورستان پیغمبر باز گشت بسوی مدینه شد و پیراز گشت بچشم عدیقه چو برروش
فتاده پیش آمد دست بر روی نهاد گفت پیغمبر چه میجویی شتاب گفت باران آمد امروز از سحاب بجایها
می بجویم در طلب همه تر نمی بینم زباران ای عجب گفت چه بر سر فکندی از ازار گفت کردم آن رداء
را خمار گفت بهر آن نمودای پاک جیب بهر چشم پاکت را خدا باران غیب غیبت این باران از این ابر سماء
هست ابر دیگر دو دیگر سما بهر این ابر باران زابر دیگر است بهر رحمت حق در نزولش مضمر است بهر غیب ابری و آبی
دیگر است بهر آسمان و آفتاب دیگر است بهر نایدان الا که بر خاصان پدید بهر باقیان فی لبس من خلق جدید و فی
المواهب اللدنیة قال الله تعالی اسری بعبده و انما قال اسری عبده اشارة الی انه تعالی هو المسری بعلمه انه الامر
من عنده عز و جل بهمة الهیة و عنایة ربانیة سبقت له صلی الله علیه و آله وسلم بما لم یخطره ببشره و لا اختلج فی ضمیره
و ادخل باء المصاحبة فی قوله بعبده لیفید انه تعالی صحبه فی مسراه صحبة بالالطاف و العنایة و الاسعاف و الرعایة و لیشهد
له قوله صلی الله علیه و آله وسلم اللهم انت الصاحب فی السفر و تامل قوله تعالی لنسیرکم فی البر و البحر و قولنا اسری
بعبده یلج لک خصوصیة مصاحبة الرسول صلی الله علیه و آله وسلم للحق دون عموم الخلق و قرن سبحانه و تعالی التسبیح
بهذه المسری لیشفی بلبک عن قلب صاحب الوهم و من یحکم حیاله من اهل التشبیه و التجسیم ما یتخیله فی حق الحق تعالی
من الجهة و الحد و المکان و لذا قال لنریه یعنی ما رای فی تلک اللیلة من عجائب الآیات کانه یقول ما اریت
به الا لرویة الآیات لا الی فاین لا یجدنی مکانا و نسبة الامکنة الی نسبة واحدة فکیف اسری به الی و انا
عنده و انا معه اینما کان مواهب لدنی من عینه بس کنم که خود زیر کانز البس است مکتوب سی و ششم در
بیان کلام حدیث لی مع الله وقت الی آخره بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی هدانا لله
لهذا و ما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق و الصلوة و السلام علی من اسسم الذی جلی

الذواحلی لمشتاق زلال وصاله وعلی آله وصحبه وسلم اما بعد فالسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته سئوال
آنحضرت صلی الله علیه وسلم لی مع الله وقت لایسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل
کجی بر طارم اعلی نشینم ۔ کجی بر تارک ماهی نهم پای خود نه بینم ۔ وهر دم نو فزوده اند چه وجه است میان
این کلام وشیخ بایزید قدس سره فرموده است سبحانی ما اعظم شانی وانا سلطان السلاطین ومن
رآنی حرم علیه النار وآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وصحابه رضی الله تعالی عنهم فرموده اند ما عرفناک
حق معرفتک مسلمانان وکافران ومنافقان میدانند حرم علیه النار نفرموده اند چه فرق است درمیان این دو
کلام جواب مرا داز سلطان عارفت چنانچه لقب آن قره عینی سلطان العارفین در کتب مشهورست وآنحضرت
سید المرسلین بودند چنانچه رسالت آنحضرت منصب دائمی است وشیخ صاحب سیر دوام سلطان العارفین ست ودر
اصطلاح صوفیان وقت حالت وجد را گویند وحال نیز گویند ودر تعریف آن گفته اند ذکر الوجد حالة یظهر صاحبه
ما وجه کتمان ودر شرح عوارف آورده که روزی آنسرور علیه الصلوة والسلام در حجره شریفه مستغرق مراقبه بودند
تا آنکه وقت نماز تنگ بود پس یاران رضی الله عنهم حقیقت از مؤمنان پرسیدند بی بی عائشه رضی الله تعالی عنها
اندرون حجره رفت آنسرور فرمود من انت قالت انا عائشة قالت بنت ابی بکر قال من ابوبکر قالت صاحب رسول
الله قال من رسول الله قالت انت قال هو الله اکبر بعده بافاقه رسیدند گفتند چه گفتم گفت شما در جواب
من گفتید هو الله اکبر گفت نگوئی این کلام را بکسی گفت یاران بیرون می شنوند پس بیرون آمدند گفتند الی
مع الله وقت الی آخره همچنین شیخ قدس سره سبحانی ما اعظم شانی در حالت وجد گفته و در وجد اوقتها
باشد وسلطانی از مقامات بود مقام را دوام وبقاست ودر تذکرة الاولیاء درمیان عروج شیخ بایزید
گفته بجان هیچ پیغمبر نرسیدم الا آنکه بر او سلام کردم چون بجان مصطفی صلی الله علیه وسلم آنجا صد پرار دیدم

آنجا ہیچ دیدم و ہزاران حجاب و ہرچند خواستم تا طناب خیمہ محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بینم نتوانستم
دید انکہ تا بحق رسیدم یعنی ہر کسی بقدر خویش بخدا توانند رسید اما محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در مرتبہ خاصہ
تا وادی لا الہ الا اللہ قطع نکنی بوادی محمد رسول اللہ سر نہی و در حقیقت ہر دو وادی یکی ست چنانچہ مرید
ابو تراب کہ حق را میدید و طاقت دیدن شیخ بایزید نداشت پس شیخ بایزید گفت الٰہی چکنم کہ از خودی خود خلاص
یابم فرمان آمد کہ خلاصی از تو نیست تو در متابعت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ست دیدہ را بخاک قدم او
اکحال کن و نیز روزی گفتند فردا قیامت خلائق زیر لوای محمد مصطفی علیہ الصلوٰۃ والسلام باشند بایزید
گفت بخدائی خدا کہ لوای من از لوای محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زیادہ ست کہ پیغمبران و خلائق زیر
لوای من باشند انتہی عبارت تذکرۃ الاولیاء و بیان درین دو عبارت صریح و معلوم ست اما در عبارت اول
گوینده بایزید بود و در عبارت دوم گوینده حق بود نہ بایزید کہ آنوقت قول و فعل او از بی بیغ و بی پیغمبر قبیح
بود و معنی و ماریت اذ رمیت ولکن اللہ رمی بدین معنی اشارت لاجرم حق بزبان بایزید می گفت کہ لوای
من از لوای محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعظم تر بود چون روا داری کہ انی انا اللہ از درختی پدید آید
روا داری کہ لوای اعظم من لوای محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و سبحانی ما اعظم شانی از درخت بنا و بایزید پدید آید
مبا فرق میان کلام کہ انا احمد بلا میم و میان انا الحق مہیچ ست مگر انکہ کلام پیش خام بود و این پختہ
من نمیگویم انا الحق یار میگوید بگو ہ چون کہ تو چون مراد او را میگوید بگو ہ تفصیل کلام انکہ این الفاظ شطحات
گفتن عام خلق را کفر ست چنانچہ درین زمان اکثر مردم مدعی توحید میگویند انکہ از عارف فانی از خود شدہ
صادر شدہ باشد آنرا انکار نباید کرد و اقرار بدان ہم نباید نمود کہ از اسرار الٰہی ست مولانا روم گوید ؎

ہر چہ گیرد علتی علت شود ہ کفر گیرد کاملی ملت شود ہ

از طرف مجذوب حضرت موسیٰ را عتاب

عتاب کرد چنانچه مولوی گوید مثنوی موسیا ادب را نادیگرند سوخته جان و روانان دیگرند عاشقانرا
پر نفس سوزیدنیست بهر دم ویران خراج و عشر نیست در خطا گوید و را خاطی مگو و ربود بر خون شهید انرا
مشوه و انکه گفتند که کافران و منافقان آنسرور را صلی الله علیه و آله وسلم میدیدند نشناختند این خلاف
نص قرآن ست قوله تعالی ینظرون الیک وهم لایبصرون کافران و منافقان کی دیدند بلکه کسانیکه میگویند که
منافقان دیدند ایشان هم نشناختند بارد وجولی یت جیکسرڈ توجیڈیمان نات
من جی موریرن مت هند سمی کین سکه کری محبتمیان مفیض و مستفیض مناسبت
شرط ست نسبت پاکان درست کن با بی ایشان مرو غرق شد فرعون موسی بیشتر و لا هر که او روی
به بهبود ندا شت دین نبی و را سود ندا شت و مناسبت میان نبی و امت و شیخ و مرید ایمان مودت
و اعتقاد نبی صلی الله علیه و آله وسلم و مرشد ست چون منافقان و کافران را مناسبت نیست یعنی مودت و
ایمان نبود بی مناسبت بی بهره ماندند و مؤمن محب بلاشک مناسبت ست و انسرور صلی الله علیه و آله وسلم خبر دادند
برای انکه تکیه نکنند و الا فیض عام آنجناب بجمادات رسیده بمؤمن چگونه نرسد در مثنوی گفته حضرت انس
خادم را امر کرد که این دستار خوان ریکین شده انرا در آتش انداز بعد مدت باز کش مثنوی بعد یکساعت برآورد
از تنور پاک براق و سفید از چرک و دود قوم گفتند ای صحابی عزیز ما چون نسوزید و مصفا کشت نیز گفت
زانکه مصطفی دست و دهان بآب بخالید انداز این دستار خوان ما ید ال ترسنده از نار و عذاب با
جان دست و لبی کن اقتراب چون جماد یرا چنین تشریف داد جان عاشق را چها خواهد کشاد
در تفسیر مأویات عبد الرزاق کاشی گفته قوله ترهم ینظرون الیک وهم لایبصرون ای ترا بهم مع الصحة البصر
البصر لایبصرون الحق و لاحقیقک لانهم اعمی القلوب فی الحقیقة انتهی و در لطائف قشیری گفته

ای شاید هم ابصارهم وسمعهم ولکنهم حجبوا عن رویته ببصائر اسرارهم وقلوبهم فلم یعتبروا بهم ویقال رویته
الاکابر لیست بشهود اشخاصهم لکن بما یحصل القلوب من مکاشفات الغیب وذالک علی مقادیر الاحترام
وحصول الایمان انتهی من عینه ودر تفسیر حسینی کفته یعنی بینند ترا ببصر بصیرت وبحقیقت بینا نیستند پس اکر
ترا می بینند بصورت اما بحجب معنی نمی بینند سلطان محمود از ابو الحسن پرسید که تراین جهت که سلطان
العارفین بایزید فرمود هر که بایزید را دید آتش دوزخ بروحرام شد وآنسرور علیه الصلوة والسلام چنین
کفته واو را کفار ومنافقان میدیدند حضرت شیخ فرمود این دیدن را حمل بر رویت ظاهر ممکن که حضرت
پیغمبر را صلی الله علیه وسلم درزمان ایشان چند کس دیده وبایزید قدس سره را نیز چند کس دیده باشند بکمال
وجمال معنوی انتهی من عینه ؎ برای دیدن روی تو چشمی دیکرم باید ؎ چنین چشمی که من دارم جمالت
رائی نماید ؎ نقل از زبان کوهرفشان غوث الزمان مربی مکمل قدس سره شنیدم که فرمودند شخصی بیمار بود
بزرکی بروکذر کرد وبر حال زار وعاجز او رحمش آمده کفت اللهی ببرکت انکه دیده من دیده این بیمار را شفا
بخش هماندم شفا یافت پس آن بیمار در پس آن بزرک دوید کفت برای الله یک سخن بکو کفت چکویم کفت
دیده توجه دید کفت دیده من شیخ بایزید قدس سره دید بیمار کفت ماهم دوازده سال خدمت شیخ کردم کفت
خواب نبود ولی تو آن دیده که من دیده ام ندیدی ؎ یار و چون بت جیثمی ذو جیدی
فات منجا مودن مت هندسوی کین سکه کری محتما علما ظاهر را عقل غالب بر عشق ازان
سبب مخالف شرع شریف پر کز کویند واولیای الله را عشق غالبست بر عقل ازان سبب الفاظ شطحیات
در بعضی اوقات از غلبات عشق از ایشان صادر میشود وانبیا را علیه الصلوة والسلام عقل با عشق
مساوی ست پس لباس عبارت ایشان بر قد معنی درست ورست آید پس ما را نشاید که بر اقوال وفعل

www.maktabah.org

فعل اولیاء اللہ اعتراض کنیم چونکہ حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام باوجود چندین علم و نبوت باسرار ایشان نرسید دیگر از اچہ یارا حدیث قدسی اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیری پس غیر راچہ یارائی کہ دراین بیدای تمند افکار فاسدہ راجولان دہد نہ بشر خوانمت ایدوست نخوردہ نیری یا این ہم بر تو جنابت توچیزی دیگری ؎ ھوت ندف فاءدوہ مذجوجیدیان ھندما نجار فاءمیتی ذبیتی ھاتراکس کنم کہ خود زیرکانہ ازاین است والسلام علیکم

بسم اللہ الرحمن الرحیم در تفسیر حسینی آوردہ بدرستی کہ ما عرض کردیم امانت راکہ طاعت و یا حدود شرع و در موضع گفتہ کہ نماز است و روزہ و زکوٰۃ و حج و جہاد و امانات مردم و نگاہداشتن زبان از فضول او گویند غسل جنابت و فی البیضاوی المراد بالامانۃ العقل والتکلیف انتہیٰ و عند البعض الغرائض و عند البعض الخلافۃ و فی الدیلمی ہی الوفاء باداء التکالیف والقیام بالانقیاد لاوامر اللہ تعالیٰ و نواہیہ جل و علی فی عوالم الاجسام الکثیفۃ بہذہ الطاعات والمواثقۃ بالبدن والجوارح واما فی عالم الاجسام اللطیفۃ فہی اعمال النفس والقلب و بما جسمان لطیفان والقلب الطف من النفس واما فی عوالم الارواح والروحانیات فہی اعمال النفس ایضا انتہیٰ و عند البعض الامانۃ ہی المحبۃ بہذا التفسیر الامانۃ علی مذاق العوام و الخواص فلما خواص الخواص یعلمون ان تلک الامانۃ ما ہی الا ہو یشہد بذالک ما قولہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حاکیا عن اللہ ما وسعنی ارضی ولا سمائی ووسعنی قلب عبدی المؤمن وقولہ انا عند ظن عبدی بی وانا معہ ما یذکرنی فی نفسہ وقولہ یا داؤد فرغ لی بیتا لاسکنی فیہ اراد بالبیت القلب ومن شغل مکانی بالقبور والحمیر والدود والعقار ولم یفرغ ہا فی عہا من غیری کان ظالما بالغیب لوصف الشیطنۃ وجہولا بالبیعۃ انتہیٰ عبارت الدیلمی

وقیل الامانۃ التوحید تاویلات عبد الرزاق کاشی من عینہ ونزد بعضی امانت الصفات باسماء حسنی
ہذا ما نقلت من التفاسیر مجملا آنچہ میان عاشق ومعشوق رازست اللہ اعلم بہ ورسولہ ﷺ آن بعل کران
بہ از کان وکرست ۔ وآن دُرّیکانہ زرانشان وکرست ۔ اندیشہ این آن جنان ما ومن نیست ۔ افسانہ عشق را
بیان وکرست ۔ عاشقانرا زیر زبان سخنی ست کہ لب محرم نیست وتنکدلان را در سینہ نفسی ست کہ دم بدم نیست
ومیان عاشق ومعشوق گفت وگوئی ست کہ جز بگوشہ چشم نتوان دانست میان جان وجانان جست وجوئی
ست کہ جز بسر ابرو نتوان نمود مشعر یکلم منافی الوجوہ اعنینا فیخرم سکوت والہوا یکلوا ۔ ہر کجا من ویار
بہم بار رسیدیم ۔ از بیم رقیبان لب خویش گزیدیم ۔ بواسطہ کوشش زبان وطرف چشم ۔ بسیار سخن بود
کہ گفتیم وشنیدیم بیت سبتی کا جا کال کجی ھکہ میاں بی مکنی سالہ بیا پیما مس م عاقل
ویا اجی کھی خبر خلق کی الھی سر اسرار جی سخنی کہ از دل آید بدل رود مثل ست
یعنی سخن الہام را کوش دل باید مولوی روم گوید ۔ سینہ خواہم شرحہ شرحہ از فراق ۔ تا بگویم شرح درد
اشتیاق ۔ سری ست درین سینہ کہ گفتن نتوانیم ۔ دُری ست درین بحر کہ سفتن نتوانیم ۔ مشکل بدہ آنست
کہ ما مشکل خود را ۔ گفتن نتوانیم ۔ نگفتن نتوانیم ۔ محمد دما مجملا مراد از امانت ذات با مجموع صفات واعتبارات
ست بخلاف سائر موجودات کہ بریک از آنہا مظہر یک صفتست از صفات ربانی مؤید این حدیث قدسی ست لا یسعنی
ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن وآنچہ گفتند کہ امانت تکالیف وطاعات وافراد ست مخصوص
بانسان نیست بلک ملک وجن دران شریک بلک آسمان وزمین شریک اند کما قال اللہ تعالی اتینا
طائعین وآنچہ گفتند کہ امانت عقل ومحبت ست این ہر دو استعداد وحمل وحفظ امانت اند کما سنفسرہ
مولوی جامی گوید ۔ آدمی چیست برخ جامع ۔ صورت خلق حق در و واقع ۔ نسخہ مجمل ست مضمونش

www.maktabah.org

مضمونش ہے ذات حق صفات بیچونش ہے متصل بادقائق جبروت ہے مشتمل بر حقائق ملکوت ہے باطنش
در محیط وحدت غرق ہے ظاہرش خشک لب بساحل فرق ہے یک صفت نیست از صفات خدا ہے کہ نہ در ذات او
بود پیدا ہے ہم علیم است ہم سمیع بصیر ہے متکلم مرید وحی و قدیر ہے ہمچنیں از حقائق عالم ہے ہم چیزی در وجود عدم ہے
خواہ افلاک خواہ ارکان کیر ہے خواہ کان یا نبات و حیوان کیر ہے صورت یکدیگر بنوشتہ در دہ ہے سیریا دیو
و دد سرشتہ در دہ ہے کہ نہ مرآت و چہ باقی بود ہے از چہ روشد و نشتہ تا مسجود ہے بود عکس جمال حضرت پاک ہے
اگر ابلیس نبرد چہ باک ہے ہر چہ در کج کنت کنز نہان ہے بود در روئے خدا نمود عیان ہے خلق را در ظہور پیدائی
ہست او ست علت غائی ہے زانکہ عرفان بود سبب آنرا ہے او ست مظہر کمال عرفانرا ہے و تفصیلش چنان است
کہ باید دانست عوالم سہ اند عالم الٰہی و عالم امر و عالم خلق و ہر یک را ازین سہ عالم دو کتاب یکی مجمل کہ ام الکتاب
نامند و دیگر مفصل کہ کتاب المبین گویند پس در عالم الٰہی ذات بحت ام الکتاب است و علم آن کتاب المبین و
از عالم امر قلم ام الکتاب است و لوح کتاب المبین و از عالم خلق کرسی ام الکتاب است و عرش کتاب المبین است و آنچہ
در ام الکتاب مجمل است در کتاب المبین مفصل است و انسان کتابیست کہ جامع ہر شش کتب است و آئنہ است ہر سہ
عالم را ؎ سنریہم آیاتنا فی الآفاق و فی انفسہم حتی یتبین لہم انہ الحق چنانچہ نفس او ام الکتاب است در عالم
خلق است و آئنہ است مر کرسی را و دل انسان کتاب المبین است در عالم خلق و آئنہ است مر عرش را و روح انسان
ام الکتاب است در عالم امر و آئنہ است مر قلم را و قلب کتاب المبین است در عالم امر و آئنہ است مر لوح را و مجموع ذات
انسانی آئنہ است مر ذات حق را و ام الکتاب است و علم تفصیل انسان آئنہ است مر علم حق را و کتاب المبین است او را
رومی گوید ؎ علم حق در علم صوفی کم شود ہے این سخن کی باور مردم شود ہے یعنی علم حق در علم انسان
کامل مخفی شود چنانچہ ذات حق محیط است مر ہر عوالم را کما
الا لہ الخلق و الامر و الیہ ترجعون و قال اللہ

بکل شیئ محیط انسان بهم آئینه همه عوالم است از انجا خلیفه حق شده است که انی جاعل فی الارض خلیفه پس خلیفه
کسی بود که در غیبت مخلف همه کارها مخلف را سرانجام کند و در حضور او معزول بلکه معدوم بود پس این ستاره
انسان در شب فرق روشن و تابان است و در روز جمع معزول و معدوم بود پس امر شد بخواندن این
کتاب جامع فاقره کتابک کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا یعنی کفایت کننده است ترا از همه کتب عالم پس هر که علم تفصیل
انسان را حاصل کرد علم حق را واقف شد من عرف نفسه فقد عرف ربه اگر این کتاب را تمام خوانی انسان کامل
و خلیفه حق شوی و همچون آدم علی نبینا و علیه الصلوة والسلام علم همه عوالم حاصل کنی و ابناء حضرت
آدم علی نبینا و علیه الصلوة والسلام از اسمائی کلها از علم این کتاب بود و اگر همه کتاب نتوانی خواند
فاقره ما تیسر منه ولیکن خالی بودن از علم این کتاب بالکلیه از انسانیت دور است همچو نابینا مبر هر سوئی
دست تا ترا زیر کلیم است هر چه هست بینی کن که چیز فیکون کیر تو عدتی احدیجو
پرتو و بیوم منجاتا تئوما دو معلوما تا جوما دو معلوما تا جوعین و آلوا نسان هی
هو جهان تفصیل آمی بقجود یو باری ذیلم پسی جی پیمی ته ظاهر باطن علم جوملان
منجئی سد سودن پیئی خامی ان خیال جی ـه تو به قیمت ورای دو جهانی چکنم
قدر خود بنمیدانی ـه حافظ گوید آئنه سکندر جام جم است بنگر ـه تا بر تو عرض دارد احوال ملک دارا ـه اگر
نفهمیدی بطور دیگر بیان کنم اگر بگوش دل بشنوی بدانکه چون خزینه اسماء الهی در گنجینه کنت کنزا مخفیا
بود اراده ازلی حق است که خزینه را بر منصه ظهور جلوه دهند بر چه در ممکن غیب بود بر همه را بر روی کار عدم مجملا کشید
که روح انسان عبارت ازان است باز بتجلی بر کونین کرد بر فردی را از موجودات مظهر یک اسمی ساخت و انسان
را مظهر اسم ساخت اسم ذاتی الله است چه ناچار انسان جامع جمیع عوالم است اسم الله نیز جامع جمیع عوالم است پس الف

الف عبارت از ذات است که عالم الٰہی است و لام متحرک عبارت از عالم ملکوت است که عالم امر نیز گویند و لام ساکن عبارت از ملک است که عالم خلق است و متحرک بودن لام ملکوت و سکون لام ملک اشاریست خفی که عالم ملکوت متحرک است عالم ملک و عالم ملک ساکن است از خود حرکت ندارد و بینی که جسم از ملک ساکن است و قلب از ملکوت است متحرک است و باسم اللہ جل شانہ عبارت از انسان است و ہا را وقتی که با حرف اسم اللہ موصولست یکی قوس نویسند و وقتی که تنہا بود دو قوس نویسند این اشاریست مخفی بآنکہ آدمی مادام که پیوسته باسباب کونین است ناقص است و از عالم خلق است که قوس ممکن است و چون تعلق دل از اسباب کونین گسسته بمسبب الاسباب پیوست کامل گشت و جامع قوسین که واجب و ممکن است شد ؎ تو بقیمت درائی دو جہانی ؎ چنانکہ قدر خود نمیدانی ؎ مثنوی آدمی چیست بر رخ جامع ؎ صورت خلق حق در و واقع ؎ پس چونکہ معرفت حق کما ہو حقہ محال بود برای معرفت نفس کہ مقدمہ معرفت حق است کتابهای از فضل قدیم کہ در حق نوع انسان مقرر بود انزال فرمود کہ علم الانسان ما لم یعلم و این علم را تمام بقرآن کرد کہ الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی پس چنانچہ در انسان تمام الکتاب بود در قرآن نیز ام الکتاب ساخت پس آنچہ در قرآن مفصل است در فاتحہ مجمل است و آنچہ در فاتحہ مفصل است در بسم اللہ مجمل و آنچہ در بسم اللہ مفصل است در باء مجمل است پس فاتحہ ام الکتاب قرآن است و بسم اللہ ام الکتاب فاتحہ و باء ام الکتاب بسم اللہ است چنانچہ انسان خلیفہ حق است باء نیز خلیفہ الف است و باء این شرف از کجا یافت کہ آما عند منکسرات القلوب چونکہ باء خلیفہ الف بود حکم او در ہمہ بسم اللہ جل شانہ جاری شد و ہمہ را مکسور ساخت کہ الناس عبادی مملوکهم جائی کہ کسر است یکسر فرض است چون این مقدمہ معلوم کردی باید دانست کہ مراد از امانت ذات با صفات است و محبت و عقل ہر دو استعداد حمل امانت اند چنانچہ محبت استعداد محل امانت بود چیزی کہ دیگر مخلوقات چون عرض امانت بر

www.maktabah.org

ایشان عرض کردند عقل ایشان کرانی بار امانت را کرانبار فهم کرده مانع شد از حمل پس اباء ورزیدند
اباء اشفاق نه اباء استکبار شعر حملتم جبال الحب فرقی وانیتی ۴ لاعجز من حمل القمیص واضعفا ۴
تامت کمزوی کمشیت بار غم عشق ۴ آری کشتر مت کشد بار کران را ۴ وانسان را لفظ بر واضع امانت
افتاد مت حال شد و حمال امانت گشت و بمستی محبت از کرانی امانت جاہل ماند و ظلم کرد بر نفس خود بحمل مالا
یطاق در تفسیر حسینی آورده که آسمان و زمین را عرض کردند عرض تخییر ایشان ابا کردند از خشیت
نه از معصیت و انسان قبول کرد از راه همت نه از روی قوت ۴ آسمان بار امانت نتوانست کشید ۴
قرعهٔ فال بنام من دیوانه زدند ۴ وقیل امانت بر آنان عرض کردند و بر انسان فرض فرمود انجا که عرض بود
بسر بار زدند و اینجا که فرض بود در معرض حمل آمدند لاجرم لطف ربانی بزبان عنایت فرمود برداشتن از تو
و نگاهداشتن از من چو تو بار مرا بطوع برداشتی ما نیز از میان ایشان ترا برداشتم که حملناهم فی البر والبحر ۴
راه او را باد تو ان پیمود ۴ بار او را باد تو ان برداشت ۴ عرض علی السموات والارض بوصف البوبیة والعظمة
فاشفقوا وکاشف لآدم وذریته بوصف اللطف والجمال فغلبوا وحملوا وقیل کانت السموات والارض اصحاب
الجسة والمبانی فاشفقوا ولا یحمل الامانة الا القلوب وآدم کان صاحب المعنی فحملها نه کان ظلوما جهولا در
حیث لم یعلمها ولم یرع حقها وجهولا لکنه عاقبتا بدا وصف للجنس باعتبار الاغلب وقیل المراد بالامانة
اطاعت التی تعم المطبعیة والاختیاریة وبعرضها استدعاؤها تعم طلب الفعل المختار وارادة صدوره من غیره
وبحملها الخیانة فیها والامتناع عن اداءها ومنه قولهم حامل امانت ومحملها لمن یؤدیها فتبراء ذمته
فیکون الاباء عنه ایتاما یمکن ان یاتی منه والظلم والجهالة للخیانة والتقصیر وقیل کان ظلوما
لنفسه بحملها ما یشق علیها وجهولا بوخامة عاقبته بیضاوی ۴ من عینه و در حسینی آورده چون سماء

سماء و ارض و جبال استعداد حمل آن نبود انسان بقابلیت خود قبول کرد زیرا که ظلوم
ست بواسطه استیلای قوت غضبی و جهولست بجهت غلبه شهوانی و قاعده عقل آن ست که قوتین
را از تعدی نگاهداشته بر طریق اعتدال ثابت دارد و معظم مقصود از تکالیف تعدیل قوتین
ست که نتیجه صفتین بصری و بهیمی اند پس ظلومی و جهولی علت حمل باشد و گفته اند از شان انسان ست
ظلم و جهل چنانچه گویند الماء طهور یعنی از شان اوست طهارت همچنین این دو صفت از شان آدمیان
ست اما چون حامل امانت شدند بعضی ترک جهل و ظلم کرده اند و جمعی بران مانده اند یا خود این دو صفت
نوع انسان را باعتبار اغلب افراد و در احقاف گفته که ظلوم و جهول است نزد خلق نه نزد یک خالق
بعید است در مقام معلوم ؎ پروانه از آتش آتش از موم ؎ تا موم نگشت هم نورد ؎ تا تاب رخ او نگشت مشهور بتحقیق
ترا چو موم کردند ؎ پس نام ترا ظلوم کردند ؎ آنجا به قبول خود ندانند ؎ اینجا بلقب جهول خوانند ؎ ابن
عابی را عجب حالت بنگر ؎ در صحرائی دزد در خانه برادر ؎ در بارگه تو چون صاع ملک یافتند ؎ این گفتگوی
با تو از ان ساختند ؎ در تفسیر خواجه پارسا رحمة الله علیه فرموده که او ظلوم بر نفس خود که او فنا میکند
ذات خود را در هویت مطلقه و جهولست که غیر حق را نمی شناسد و بقول لا الٰه الا الله نفی ماسوی میکند
چون ملک کوئی لا علم لنا دست تو کیرد الا ما علمتنا مولوی جامی گوید ؎ ظلم او آنکه هستی خود را ؎ رخت
فانی بقاء سر مدرا ؎ جهل او آنکه هر چه جز حق بود ؎ صورت آن ز لوح دل ببرد و ؎ نیک ظلمی که عین معدلت ؎
نغز جهلی که مغز معرفت ؎ ای نکرده دل از علائق صاف ؎ من ز دانش حقائق لاف ؎ ز آنکه در
عالم خدا دانی ؎ جهل علم است و علم نادانی ؎ در فتوحات مکیه فرمود که ظلوم بود ی اکبر برنداشتن
و جهولست بعضی عالم چه نهایت علم بالله اعتراف است بجهل و عجز از معرفت که العجز عن ادراک الادراک

وحضرت قاسم الانوار فرموده که ظلم وجهل ضد عدل و علم است اما معنی اذ جاوز الشیئ حده انعکس ضده اینجا جلوه دارد ظلوم وجهول صیغه مبالغه است برگاه این دو صفت از حد مجاوز نکردند مدار ائمه بضد خود مبدل گردند و در روح الارواح فرموده که ظلوما وجهولا اینجا مدح است نه ذم چون حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام بار بهمت برداشت فوق الطاقت گفتند ظلم کردی بر نفس خود و مذالست که بار گران است گفت از غیر حق جاهل بودم آوازه ظلومی وجهولی او در عالم فتاد و عالمیان الا ستران این غافل در نتوانستند الا ارواح گفتند بود ذم فی معرض المدح وفی ذالک مدح عظیم للانسان پس چون حق تعالی انسان را ظلوم وجهول خوانده گاه تمدح کرده است واین بدان مشابهت است که بادشاه بامرای عالیشان که در بارگاه قربت او دم بکبر میزنند امری فرماید که ایشان همه از ایتان آن عاجز آیند و یکی از خدمتگاران که در نظر ایشان محتقر می نماید و آن امر را بجای آورد پس بادشاه بایشان فرماید که شما چنین عالیشان داشتید و دم بکبر دانائیت دربارگاه قربت ما میزدید این امر را نتوانستید بجائی آورد این غریب حقیر که اصلا در نظر اعتبار منظور نمی داشتید امتثال امر ما نمود و بآنچه مامور شده بود وافی گشت پس بین که چه شرمندگی ایشان در بارگاه قربت چگونه باشد و این غریب حقیر گفش بادشاه اورا کمال مدح است وعین ستائش وحق تعالی ما را با عتبار آن ظلوم وجهول فرموده بود که ملائکه آدم را بفساد و فسق نسبت کرده بودند و این از لوازم ظلم وجهل است پس حق تعالی فرموده بود که انی اعلم ما لا تعلمون و برای اظهار علم قدیم خویش و برای فخر انسان امر فرمود چون از ایتان آن عاجز آمدند فرمود که آنرا که شما ظلوم وجهول خواندند خوشنود و معتمد گشتید حمل بار امانت ما کرد و شما دم تسبیح و تقدیس میزدید بار امانت ما نتوانستید برداشت براین تقدیر تمدح باشد وکان قول الحق للانسان ظلوما جهولا حکایتا عن الملائکة وطعنا علیهم در لوائح آورده که آن بوالعجبی لمشق را در عالم بشریت و در مملکت ملکیت نیست چه ایشان سایه پرورده لطف الهی و عصمت اند مرد سایه پرورده و مرد و محبت

www.maktabah.org

محبت نتواند کشید ولی در دراقدر وقیحی نیست وعشق را طاقت درخورست که صفت انجعل فیها من یفسد فیها سرمایهٔ بازار ایشان نست وسمت انه کان ظلوما جهولا پیرایهٔ روزگار ایشان ست ؎ عاشقی را دو بد نامی خوش ست ؎ عاشقا نرا سوز وناکامی خوش ست ؎ آفتاب امانت که از برج عرض الوهیت بتافت آسمان کفت مرا وصف رفعت ثابتست وزمین فریاد کشید که مرا آن نعمت بسیطت واقع ست صدا از کوه برآمد که مرا اثبات قدم حاصل ست ما تحمل این بار نداریم نشاید که آفیت بما رسد واین صفتها از ما بسا تند آدم خاکی کفت مرا چیست که ازمن بارسا تند پیش آمد باری که که بیاکل افلاک نکشیدند بر دوش نیاز کرفته نعرهٔ هل من مزید زدن کرفت کفتند ای خاکی دلیر این همه قوت از کجا آوردی زبان حال او کفت که بارکران بمد دیار مهربان توان کشید آن بارکه از برون آن عرش ابا کرد ؎ با قوت تو حامل آن بار توان بود ؎ القصه خلعت امانت جز بر قامت با استقامت انسان که منشور انی جاعل فی الارض خلیفه بنام نامی او نوشته اند نیامد وچون کاری بدین عظمت رسید بحکمت دفع چشم زخم حسودان شیاطین که دشمنان دیرینه اند بیفزود انه کان ظلوما جهولا بر آتش غیرت افکندند ؎ تا کور شود هر که نتواند دید ؎ این ظلوم وجهول را بامانت برسر شهود بانیم طعن انجعل فیها من یفسد فیها خوشترست ؎ در هجر تو خوش میکشم این بار کران را ؎ ای دوست مرا طاقت سر باری نیست ساکنان ملک وملکوت از غایت غیرت در این حیرت که ما للتراب ورب الارباب ولی چه توان کرد که محمود را با وجود هزار خدم نظر بر ایاز بود ؎ اکر با دشه بر در پیر زن ؎ نشیند تو ایخواجه بسلطنت مکن ؎ چرا در جهان افکنی بانک وشور ؎ سلیمان اکر کشت مهمان مور ؎ پس کسانیکه تابع هوا نفس شده خائن در امانت وعاصی شده وکسیکه عقل معاد را وزیر خود ساخت حفظ امانت کرد وحفظ امانت آنست که این هستی وتوابع آنرا از آن حق دانسته متخلق باخلاق الله کردانند ودر اوامر حق سر کرم دارد واز نواهی

www.maktabah.org

اجتناب ورزد و در اغراض نفس نکوشد مگر آنقدر که رخصت بود در مایحتاج الیه و خیانت در امانت
آنست که این ہستی و قوائی او از خود دانسته در اغراض نفس بکوشد مگر آنقدر که رخصت بود در مایحتاج
الیه و خیانت در امانت آنست که این ہستی و قوائی او از خود دانسته در اغراض نفس مصروف کرداند
و ظالم تر از و کسی ست که ملک خدا را ملک خود داند که الظلم وضع الشیئ فی غیر محلہ پس مردمان سہ فرقہ
کما قال اللہ تعالیٰ منہم ظالم لنفسہ و منہم مقتصد و منہم سابق بالخیرات کسی که ہستی را از ان خود دانسته در
تصرف حوائج نفس مستغرق کرداند ظالم لنفسہ چہ این خیانت در اصل امانت که معرفت ست بس کار فرمانند
و بعضی که ہستی را از ان خود دانستند ولی ربوبیت حقتعالیٰ را معترف آمده بعضی اوامر و نواہی بجا آوردند
و در بعضی خیانت ورزیدند و ایشان مقتصدان اند و خیانت ایشان متعاوقت طلب عفو نموده در استغفار
کوشیدند و نجات یافتند و بعضی را باندازۂ عصیان عذاب شود یا بشفاعت رہائی یابند و فرقہ سوم که بنور بصیرت
دانستند که ہستی با توابع خود از آن حق ست و اخلاق و افعال پسندیده نیز از آن حق دانسته طمع ثواب
کوتاه گردد منظر کلمه رضوان اند ایشان اند سابق بالخیرات یبدل اللہ سیاٰتہم حسنات منصب ایشان ست و
ہر کتب منزله در بیان شناخت اصل امانت و بیان حفظ لوازم امانت و جزاء آن و شرح خیانت و سزای آن آمده
تو آن مرغی که عالم دانه تست ہمہ معلوم علم اف نه تست عجائب قصه و مشکل حدیثی که عقل از زیرکی دیوانه تست
تو ای مفلس از ان بدنام کشتی که جای گنج در ویرانه تست عاشقی دیده نه بر روی جہان دوخته ست خون
دل خوردن دوم ناز دن دوخته ست و یحملہا الانسان یراد من الانسان ہو الفرد الکامل الذی ہو خاتم الانبیاء علیہ الصلوٰۃ
والسلام و ان عرض الامانۃ علی السموٰت والارض والجبال یحتمل ان یکون بالعرض علی الانسان الکامل صلوٰت اللہ
وسلامہ علیہ و علی صاحبہا بحکم الجمیع فی لبسۃ الحقیقۃ السماویۃ والارضیۃ والجبالیۃ اذ ہو شان من شئونات

شیونات جامعیتا وہو فی نفسہ شان جامع لجمیع الاکوان سوی الانسانیۃ فتحقق تلک الحقیقۃ اولا
بذالک الشان عند عرض امانت الحقائق الالہیۃ التی مفاتحہا الوحی ومرعی بلمورہا وبکلیہا القران
العظیم فابی واذالک الشان من تحمل تلک الامانۃ واعیاء ثقال المعارف الابدیۃ الازلیۃ لعدم طرق
الحوادث للقیام فی صدمات سطوات الاحدیۃ وامتناع وفائہا بحقوق تلک المعارف واداء وظائف العبودیۃ
کل تجلی من تجلیات بطون الاسماء الالہیۃ علی تنوع احکامہا وصعوبۃ مقتضیاتہا من قہر القدم وجلال السرمدیۃ
وعظمۃ بطون الالہیۃ وجبروت الربوبیۃ وذالک قولہ جل ذکرہ انا عرضنا الامانۃ وہذہ العرض ہو قولہ فی مظہر جبریل
للانسان الکامل اقرء واباء الاکوان ہو قولہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ما انا بقاری ولا ابی بل ان الجامع
الحقائق الاکوانیۃ الذی کان فی ذالک الوقت متحققا بہ تجلی الحق تعالی فی صورۃ غط جبریل لہ حتی
بلغ ذالک الغط منہ فی خلع الملابس الکونیۃ کل مبلغ فازال عنہا البسۃ واخفی بہ بعض الشان الذی کان ظاہرا
متحققا وبقدر اخفائہ کان یظہر حکم الشان الجامع الانسانی ثم اعاد الغط الثانی والثالث فعمل کل غط فی
اخفاء ہذا الشان وحکمہ وظہور الشان الجامع الانسانی وابراز احکامہ وتحقق بہ وتلونہ بذالک فہو صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم وان قال فی کل مرتبۃ ما انا بقاری لکن فرق بین اقوال الثلاثۃ وحکم تکرار قولہ ما انا بقاری ان الاول
یحتمل علی الامتناع والثانیۃ علی الاخبار بالنفی المحض والثالثۃ علی الاستفہام ویؤیدہ روایۃ ابی الاسود عن عروۃ
انہ قال کیف اقرا انبئنا ولا بلغ الغطات الثلاثۃ من الجہد وقضی ہذہ التجلی منہ وطرہ اختفی والک الشان الذی
ابی عن حمل الامانۃ وظہر صلی اللہ علیہ وسلم بالشان الجامع الانسانی وما ادراک ما شان الجامع الانسانی نور ساطع من
افق الالہیۃ الجامعۃ لکل شیون الذات المستجمع لجمیع صفات الکمال علی ہیکل الکون الاکبر الذی ہو الحقیقۃ المحمدیۃ
فالانسان ہو اسم اللہ الجامع الظاہر والباطن من مظہر البرزخ الکبری فما اسبرک ان لا تستبعد التغییر التسمیۃ من

المحققین بقولہم بسم اللہ ای بالانسان الکامل لتفسیر الاسم ذو الجلال و لما تحقق صلی اللہ علیہ وسلم بتجلی الاسم الجامع
و برزخہ ذاک الانسان من ترتیب التجلیات الالٰہیۃ الظاہرۃ فی غطبعد غط تمکن من حمل الامانۃ الکبری بالحق جل ذکرہ
لا لنفسہ فخوطب بما یکشف عن ہذا السر و ینودی اقرا ہا باسم ربک الذی خلق ای احمل الامانۃ بتجلی ہذا الاسم الذی یعبر عنہ
بالانسان الان فی و بواسم ربک الذی رباک بہذہ الغطاط فخلق و اوجد فیک قوۃ حمل الامانۃ فلا یحمل عطایا الملک الا
مطایاہ فمحل الامانۃ علی ما یلیق و یجری و ذالک قولہ فحملہ الانسان فعلم ان فراءہ اولا بقولہ و ما انا بقاری سوال
بلسان الادب بظہور ہذا التجلی ای ما انا بقاری بہذا الحقیقۃ الکونیۃ و انما اقرء باسمک وافیض واجب فعیل
اقراء باسم ربک فالو الغط حبس النفس بالتحریک منہ غط فی الماء و اراد عمہ و ما احسن حجۃ بہذہ فی ترتیب اللہ تعالی
لنبیہ عند بدء الوحی للمشائخ الصوفیۃ فی التمسک لما جرت علیہ عادت بعضہم فی ترتیب المریدین من امرہم بحبس النفس
فی بدایۃ الامر فامن التدبیر بہذہ الحقائق تفہما

و فی التاریخ نیشاپوری مثل البندقۃ من لحم مکتوب فیہ باللحم محمد رسول اللہ مواہب اللدنی من عینہ
و در نشر شمائل کہ شرح شمائل نوشتہ دلائل ترمذی عن الحکیم کبضعۃ حمام مکتوب بباطنہا وحدہ لا شریک لہ و بظاہرہا توجہ حیث
کنت فانک منصور فی تاریخ نیشاپوری مکتوب فیہا باللحم محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و قال فی فتح الباری
مکتوب فیہا محمد رسول اللہ او سر فانک المنصور لم یثبت منہا شیء و تصحیح ابن حبان ذالک وہم و قال الحافظ
التیمی ان راوی کتابۃ محمد رسول اللہ بہا اختلط علیہ بہذا الخاتمۃ الذی کان یختم بہا انتہی یعنہ و بکذا فی شرف الرسائل
شرح الشمائل لابن الحجر من عینہ

معلوم شد کہ در رویت

آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر ورد کار تعالی را و تقدس در شب معراج بچشم سر صحابہ را رضی اللہ تعالی عنہم

عنہم اختلاف عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا نفی آن میکند وابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ اثبات آن میکند
ویا ہر کسیے از ایشان جماعتے اند از صحابہ کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین موافق وبعد از صحابہ تابعین
ومن بعدہم نیز طریقہ اختلاف رفتہ وبعضے توقف کردہ وکفتہ ترجیح جانب دلیل واضح نیست ولیکن جمہور
بجانب اثبات اند وشیخ محی الدین نووی رحمہ ربہ کفتہ کہ راجح ومختار نزد اکثر علما کبار آنست کہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دید پروردگار خود را بچشم سر کفتہ کہ اثبات آن جز بسماع از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
درست نیاید وعائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا در انکار آن تمسک بحدیث نکردہ وچیزے بسماع از حضرت روایت
نکردہ بلکہ آن اجتہادی واستنباطی از وی رضی اللہ تعالیٰ عنہا بقول حق سبحانہ وتعالیٰ ما کان لبشر
ان یکلمہ اللہ الا وحیا او من وراء حجاب وقول رویی سبحانہ لا تدرکہ الابصار وہو یدرک الابصار وجوابش
آنست کہ نفی در روایت ادلی کلام در حال رویتست واما نفی رویت بی کلام لازم نیاید وادراک احاطہ است
واز نفی احاطہ نفی مطلق رویت مفہوم نکردد وبعضے از علماء کفتہ اند کہ اعماد درین باب بر قول ابن عباس
رضی اللہ تعالیٰ عنہ ومتعین است کہ وی این قول را خبر بسماع از حضرت نبوت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
نکفتہ وروا نباشد کہ ایچنیں قول عظیم را بظن واجتہاد کوید وابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ درین مسئلہ مراجعت بوی
کردہ واز وے پرسیدند کہ اہل رای محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ربہ پس وی کفت آرہ پس ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
تسلیم نمودہ وقطعا براہ تردد وانکار نرفتہ وعمر بن راشد کفتہ کہ عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا نزد
ما اعلم از ابن عباس نیست انتہی ومختار اکثر از مشائخ صوفیہ نیز ثبوت رویتست وبحقیقت آنحضرت را صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم کمالیست وراء افہام خلق وعقول ایشان خصوصا در شب معراج کہ اتم واکمل واعلی وارفع
مقامات اوست ودر امکان رویت حق در دنیا خود ہیچکس را خلاف نیست واکر در انیقام برانچہ ممکن است

اورا از حصول غایت قرب وکمال حاصل نشده باشد دیگر کجا دیگی حاصل خواهد شد یارب مگر رویت بصری مخصوص بدار آخرت و موقوف آن نشاء دانسته باشد و نیست براں دلیل قاطع و با وجود حاصل رویت بصری در اینجا بوجہی کہ مناسب این نشاء باشد توانند بود کہ بعضی تفاصیل وجوہ و حالات موقوف نشاء آخرت بوده باشد و چوں کلام در اینمقام بر طریقہ علم و نقل بود باینقدر اختصار نمودند و نزد اہل معرفت و تحقیق در اینجا کلامی دیگر ہست واللہ اعلم ماکذب الفواد ما رای ای ما کذب القلب والا المکذ لا ارتاب فیما رای العین بالعین ر عیانا و شاہد بالبصر ربہ کفاحا قولہ تعالی افتمارونہ علی ما یری آیا مکون علی رای محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من ذات ربہ و معاینہ تعالی فلا تشکوا فیہ ہذہ رویۃ النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ربہ جل وعلی بعین الرأس معاینۃ وکفاحا لطائف تفسیری من عینہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ النبی الکریم الشریف الذی احلی من العسل علی مشتاق زلال وصلہ وعلی آلہ و اصحابہ اجمعین ما بعد فتحفہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ من العفیر المحتاج الی الغنی الکریم الی عمدۃ الاکابر والافاضل اعنی میر محمد نور اللہ قلبہ وقلبک بمعرفتہ وقدس سرہ وسرک فقد وصل مکتوبکم مع الاسولہ فی وقت العجلۃ للسفر فمن مالی فی ہذا بل یکون الحقیقۃ المحمدیۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام وسیلۃ الوصول الانبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام الی اللہ کما کانت لہذہ الامۃ ام لا اعلم یا ذا العقل السلیم لما کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وسیلۃ لوجود کلہم فکیف لا یکون وسیلۃ وصولہم وفی المواہب اللدنیۃ ما تعلق ارادۃ الحق بایجاد خلقہ وتقدیر رزقہ ابرز الحقیقۃ المحمدیۃ من انوار الاحدیۃ فی الحضرۃ الاحدیۃ ثم سلخ منہا العوالم کلہا علوہا وسفلہا علی صورت حکمہ کما سبق فی سابق ارادتہ ثم

ثم اعلم تعالیٰ بنبوته وبشره برسالته هذا وآدم کما قال لم یکن الا بین الروح والجسد ثم انجبت منه صلی اللہ علیه
وآله وسلم عیون الارواح فظهرت بالملاء الاعلیٰ وهو بالنظر الاجلاء فکان لهم المورد الاجلاء فکان لهم المورد
فهو صلی اللہ علیه وآله وسلم الجنس الاعلیٰ علی جمیع الاجناس والاب الاکبر لجمیع الموجودات والناس ولما انتهی
الزمان بالاسم الباطن فی حقه صلی اللہ علیه وآله وسلم الی وجود جسده وارتباط الروح به انتقل الزمان
الی الاسم الظاهر فظهر محمد صلی اللہ علیه وسلم بکلیته جسما وروحا فهو خزانة السر وموضع نفوذ الامر فلا
ینفذ امر الامة ولا ینقل جزء الا عنه انتهی وایضا کان صلی اللہ علیه وآله وسلم وسیلة نبوتهم فکیف لا یکون
وسیلة معرفتهم وولایتهم التی هو باطن النبوة کما قال صاحب المواهب ان اللہ تعالیٰ لما خلق نورنبینا صلی اللہ
علیه وآله وسلم امره ان ینظر الی الانوار الانبیاء علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام فغشیهم من نوره فانظهم
اللہ به فقالوا یا ربنا من غشینا نوره فقال اللہ تعالیٰ هذا نور محمد بن عبد اللہ ان آمنتم جعلکم انبیاء قالوا
آمنا به وبنبوته فقال اللہ تعالیٰ اشهد علیکم قالوا نعم فذالک قوله تعالیٰ واذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما
آتیتکم من کتاب وحکمة وجاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن به ولتنصرنه الی قوله وانا معکم من الشاهدین
قال الشیخ تقی الدین السبکی فی هذه الشریفة من التنویه بالنبی صلی اللہ علیه وآله وسلم والتعظیم ندره
ما لا یخفی وفیه مع ذالک انه علی تقدیر مجیئه فی زمانهم یکون مرسلا الیهم فتکون نبوته ورسالته عامة لجمیع
الخلائق من زمن آدم الی یوم القیمة ویکون الانبیاء دامهم کلهم من امته ویکون قوله بعثت الی الناس
کافة لا یختص بالناس زمانه الی یوم القیمة ویکون الانبیا بل تناول من قبلهم ایضا وتبین بذالک معنی قوله
صلی اللہ علیه وآله وسلم کنت نبیا وآدم بین الروح والجسد والنبی صلی اللہ علیه وآله وسلم نبی الانبیاء
ولهذا کان فی الآخرة جمیع الانبیاء تحت لوائه وفی الدنیا کذلک لیلة اسرائه صلی اللہ علیه وآله وسلم صلی بهم

www.maktabah.org

ولو اتفقت مجيئه في زمن آدم ونوح وابراهيم وموسى وعيسى صلوات الله وسلامه على نبينا وعليهم وجب عليهم وعلى امتهم الايمان به ونصرته بذالك اخذ الله الميثاق انتهى كلام الشيخ وقال بوصيري يشعر وكل آي اتى الرسل الكرام بها فانما اتصلت من نوره بهم ٤ فانه شمس فضل وهم كواكبها يظهرن انوارها للناس في الظلم قال العلامة ابن مرزوق يعني كل معجزة اتى بها كل واحد من الرسل فانما اتصلت بكل واحد منهم من نور محمد صلى الله عليه وآله وسلم واحسن قولهم فانما اتصلت من نوره فانه يعطي ان نوره صلى الله عليه وآله وسلم لم يزل قائما به ولم ينقص منه شيئ ولو قال فانما هو نوره لتوهم انه وضع عليهم وقد لا يبقى منه شيئ وانما كانت الآيات كل واحد من نوره لانه شمس فضل وهم كواكب تلك الشمس يظهرن اي تلك الكواكب انوار الشمس في الظلم والكواكب ليست مضيئة بالذات انما هي مستمدة من الشمس فهي عند غيبة الشمس يظهرن نور الشمس وكذالك الانبياء قبل وجوده صلى الله عليه وآله وسلم كانوا يظهرون فضله وبجميع ما ظهر على ايدي الرسل على نبينا وعليه الصلوة والسلام سواه من الانوار فانما هو من نوره الفائض ومدده الواسع من غير ان ينقص منه شيئ واول ما ظهر ذالك في آدم على نبينا وعليه الصلوة والسلام حيث علمه الله خليفته وامده بالاسماء كلها من مقام جوامع الكلم التي لمحمد صلى الله عليه وآله وسلم فظهر بعلم الاسماء كلها على الملائكة العاقلين اتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ثم تولت الخلافة في الارض الى ان وصل الى زمان وجود صورة جسم نبينا محمد صلى الله عليه وآله وسلم لاظهار حكم منزلة فلما ظهر كان كالشمس اندرج في نوره كل نور وانطوى تحت منشور آيته كل آية تغيره من الانبياء ودخلت الرسالات كلها في صلب نبوته والنبوات كلها تحت لواء رسالته فلم يكن لاحد منهم كرامة وفضيلة الا وقد اعطى صلى الله عليه وآله وسلم مثله انتهى عبارت المواهب فاعلم لما ثبت نبوته صلى الله عليه وآله وسلم لهم

www.maktabah.org

لہم علیہم السلام وہم امنۃ فلابد الامۃ من الوسائط لبنیتہم فی المعرفۃ والولایۃ وغیرذالک
من فیوض کلہا ائمت بالخیر دبعونہ

مکتوب چهل ودوم

درتحریص ذکر بجانب خلیفه میان محمد علیم رحمه ربه تحریریافت

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ.

بلکه اصل مسلماني کلمه لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ است، ووئي عين ذکر است، واز همه عبادت ديگر تاکيد اين ذکر است، وياد کردن خداءِ تعاليٰ ترا ثمره ذکر تست، وتراچه ثمره بود بزرگ ترين ازين چنانچه ميفر ماید فاذکروني اذکر کم، يعني مرا ياد کنيد تامن شمارا ياد کنيم واين ياد بردوام مي بايد واگر برد وام نبود دربيشتر احوال مي بايد که فلاح دروي بسته است وبراين گفت. فاذکروني اذکرکم، واذ کر الله کثير العلکم تفلحون. ميگويد اگر اميد فلاح ميداري گفت، الذين يذکرون الله قياما وقعود علي جنوبهم، ثناءِ برين قوم کرد که ايشان بر پائي نشسته وخفته ذکر کنند درهيچ حال غافل نباشند وگفت، واذکر ربک في نفسک تضرعا و خيفةً ودون الجهر من القول بالغدو والاصال ولاتکن من الغافلين، وگفت ويرا ياد کن بزاري، وهراس، وپوشيده، و بامداد وشبانگاه وهيچ حال غافل مباش، واز رسول الله صلي الله عليه وسلم پر سيد ند که از کار هائي چه فاضل تراست، گفت آنکه بميري وزبان تو تربود بذکر حق تعاليٰ، وگفت آگاه بکنم شمارا از بهترين اعمال شما وپزيرفته ترين نزديک حق تعاليٰ، وبلند ترين درجات شما وآنچه بهتر است از زرو سيم بصدقه دادن، وبهتر است ازجهاد کردن، گفتند آن چيست يارسول الله صلي الله عليه وسلم، گفت ذکر حق تعاليٰ ياد کردن وذاکر درميان غافلان همچون زنده است درميان مردگان، وچون درخت سبزاست درميان خشک درختان، وهمچون غازي است که بجنگ ايستد درميان گريختگان، معاذ بن جبل رضي الله عنه گويد که اهل بهشت بهيچ چيز حسرت نخورند مگر بريک ساعت که در دنيا بنسيان گذشته باشد که ذکر حق تعاليٰ نکرده باشد (من کيميا سعادت من عينه) اکثرو الذکر حتي يقولون مجنون سيرواوقد سبق المفردون وقال مالمفردون يا رسول الله صلي الله عليه وسلم . قال الذاکرون الله کثيرا والذکرات. (حصن الحصين) افضل الذکر لا اله الا الله.

www.maktabah.org

مکتوب چهل وسوم

درباب تحریص ذکر ومحفوظ کراگویند بجانب خلیفہ محمد علیم قدس سرہ تحریریافت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

المحفوظ هوالذي حفظ الله تعالیٰ عن المخافات في القول والفعل والارادة فلا يقول ولا يفعل الا ما يرضي الله ولا يريد الا ما يرد الله ولا يقصد الا بامر الله تعالیٰ فاذكروني اذكركم وفي البحر، ان قال جبرئيل عليه السلام يا رسول الله صلي الله عليه وسلم ان الله تعالیٰ يقول اعطيته امتک مالم اعطيت امته من الامم فقال له وما ذٰلک ياجبرئيل قال قوله تعالیٰ فاذكروني اذكركم لم يكن هذا الاحد غير هذالامته قال الحكيم هي خطرة في القلب الا يطلع الا الله.

مکتوب چهل وچهارم

درباب فضیلت عروس ولادت حضرت رسالت بجانب خلیفہ محمدحسین تحریر یافت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مولود جزري وثوبيةَ عتيقةَ ابي لهب اعتقها حين بشرته بولادته عليه السلام، وقد رؤي ابي لهب بعد الموت في النوم فقيل له ماحالک فقال في النار الا انه خفف عني كل ليلةَ اثنين وامص من بين اصبعي هاتين ماءً واشار براس اصبعه وان ذالک باعتاقي لثوبيةَ عند ما بشرتني بولادة النبي صلي الله عليه وسلم، وبارضا عهاله قال ابن الجوزي فاذا كان هذا ابو لهب الكافر الذي نزل القرآن بذمه جوزي في النار بفرحه ليلةَ مولد النبي صلي الله عليه وسلم به فما حال المسلم الموحد، من امته عليه السلام الذي يسر بمولده ويبذل ماتصل اليه قدرة في محبته صلي الله عليه وسلم لعمري انما يكون جزاؤه من

www.maktabah.org

الله الكريم ان يدخله بفضله العميم جنات النعيم ، ولا زال اهل الاسلام يحتفلون بشهر مولده عليه السلام ويعملون الولائم ويتصدقون في لياليه بانواع الصدقات ويظهرون السرور ، ويزيدون في المبرات ويعتنون بقراءة مولده الكريم ويظهر عليهم من بركاته كل فضل عميم ، ومما جرب من خواصه انه امان في ذلك العام ، وبشري عاجلةً بنيل البغيةَ والمرام فرحم الله امرا اتخذ ليالي شهر مولده المبارك اعيادا ليكون اشد علةً علي من في قلبه مرض واعياداءِ (مواهب) ورساله عبد الحق دهلوي. مولود جزري وغيرها. اذا كان هذا كافر جاءِ ذمه تبت يداه في الجحيم مخلدا انه في اليوم الاثنين دائما يخفف عنه لسرور باحمد صلي الله عليه وسلم فما الظن بالعبد الذي كان عمره باحمد صلي الله عليه وسلم مسرورا مات موحداً وعن بعض العلماءِ رحمةً الله عليهم انه رائي نبي صلي الله عليه وسلم في المنام فقال يا رسول الله صلي الله عليه وسلم ما تقول في هذ المواليد التي يضعها الناس ويجتمعون لها ويفرحون لها وينفقون فيها الاموال و يرونها من صالح الاعمال فقال صلي الله عليه وسلم من فرح بنا ، فرحنا به، والمحب من احبائه - فقط.

مکتوب چهل وپنجم

در استفتاءِ فوت جمعه بجانب قدوة العاملين خليفه محمد حسين رحمه‌ربه تحرير يافت

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

ولم تقض ان فاتت مع الامام، لان الصلاة بهذ الصفته لم تعرف قربةً الا بشرائط لاتتم بالمنفرد فمراده نفي صلاتها وحده والا فاذا فاتت مع الامام وامكنه ان يذهب الي امام آخر، فانه يذهب اليه لانه يجوز تعداد هافي مصر واحد في موضع واكثر اتفاقا انما الاختلاف في الجمعة (بحر من عينه) ولو قدر بعد الفوت مع الامام علي ادراكها مع غيره فعلا لا اتفاق علي تعدادها (كشف الرموز من عينه) وكذا في الحميدي من عينه فان قضا منفردا صلي اربعا يقرؤن في الاولي بالاعلي و في الثانية والضحيٰ وفي الثالثة مالعبد وفي الرابعةَ كذا بذالک جاءِ الخبر (حميدي من عيينه)

www.maktabah.org

مکتوب چهل وششم

درباب مصافحه وبشارت بعد از نماز عید بجانب خلیفه محمد حسین تحریر یافت

بسم الله الرحمن الرحیم

ماقولهم رحمهم الله. آنچه مردم بعد از نماز عید مصافحه میکنند، ومبارک بادي مید هند. آیا این را اصل است ام لا- بینوا توجروا.

والظاهر في التهبد العید خلاف، لکن الصحیح لاباس بها لما اخرج طبراني في الکبیر عن حبیب بن عمر الانصاري. قال حدثني ابي، قال لقیت واثلهٔ رضي الله عنه یوم العید فقلت تقبل الله منا ومنکم، فقال نعم تقبل الله منا ومنکم واخرج اصبهاني في الترغیب عن صفوان بن عمر السکسکي قال سمعت عبد الله بن عمر رضي الله تعالیٰ عنه. وصلي الله علیٰ محمد واله وصحبه وسلم.

(تمت بالخیر)

www.maktabah.org

ضميمو اول

شجرهٔ نسب حضرت پير سائين روضي ڈٹي

حضرت پير سيد محمد راشد روضي ڈٹي. بن سيد محمد بقاشاهه، شهيد بن سيد محمد امام شاهه، بن سيد فتح محمد شاهه، بن سيد شكر الله شاهه، بن سيد عثمان شاهه، بن سيد كٹڑ شاهه، بن سيد سنجر شاهه، بن سيد بولڑ شاهه، بن سيد حسين شاهه، بن سيد مير علي شاهه، بن سيد ناصر الدين شاهه، بن سيد عباس شاهه، بن سيد فضل الله شاهه، بن سيد شهاب الدين شاهه، بن سيد بهاءُ الدين شاهه، بن سيد محمود شاهه، بن سيد محمد شاهه، بن سيد حسين شاهه، بن سيد چكن شاهه، بن سيد شاهه، علي مكي، بن سيد شاهه عباس بن سيد شاهه زيد بن سيد شاهه اسد الله بن شاهه، عمر بن سيد شاهه حمزه بن سيدهارون بن سيد شاهه عبد الله شاهه، بن سيد شاهه حسين، بن امام علي رضا رضي الله تعاليٰ عنه بن امام موسيٰ كاظمه رضي الله تعاليٰ عنه بن امام جعفر صادق رضي الله تعاليٰ عنه. بن امام محمد باقر رضي الله تعاليٰ عنه. بن امام علي اوسط زين العابدين رضي الله تعاليٰ عنه بن امام حسين رضي الله تعاليٰ عنه بن حضرت علي.

سلسلو طريقو نقشبندي

حضرت شيخ المشائخ شمس الاوليا, سيد محمد راشد روضي ڈٹي رحمةَ الله تعاليٰ عليه خلافت حاصل كئي، حضرت شيخ المشائخ سيد السادات حضرت پير سيد محمد بقا شاهه، شهيد رحمةَ الله تعاليٰ عليه عن كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت مخدوم محمد اسماعيل پريان لوئي رحمةَ الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن خلافت حاصل كئي، شيخ المشائخ خواجه مخدوم جمال الله رحمةَ الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت خواجه حاجي ايوب رحمةَ الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت خواجه شيخ سعدي لاهوري

www.maktabah.org

كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت خواجه شيخ احمد فاروقي مجدد الف ثاني رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت خواجه محمد باقي بالله رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت خواجه خواجگي امكنگي رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت خواجه درويش محمد رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن خلافت حاصل كئي شيخ المشائخ حضرت خواجه مخدوم محمد زاهد رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه عبيد الله احرار رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه يعقوب چرخي رحمة الله عليه كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه بهاء الحق والدين المعروف بالنقشبند رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه سيد امير كلان رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه محمد بابا سماسي رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت شيخ علي راميتني رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه محمود الخير فغنوي رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه عارف ريوكري رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه عبد الخالق عجداواني رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه ابو يوسف همداني رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه ابو علي فارمدي رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه ابو الحسن خرقاني رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن سلطان العارفين شيخ المشائخ حضرت خواجه شيخ بايزيد بسطامي رحمة الله تعالىٰ عليه جن كان، انهن امام المؤمنين شيخ المشائخ حضرت اما جعفر صادق رضي الله تعالىٰ عنه كان، انهن شيخ المشائخ حضرت قاسم بن ابي بكر صديق رضي الله عنه كان، انهن شيخ المشائخ حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه كان، انهن امير المؤمنين وامام الاصدقين سيدنا حضرت ابو بكر صديق رضي الله تعالىٰ عنه كان، انهن سيد الكونين ورسول الثقلين محبوب رب العالمين حضرت سيدنا محمد رسول الله صلي الله عليه وسلم جن كان.

www.maktabah.org

شجرو طريقي قادري جو

حضرت پير طريقت شيخ المشائخ سيد محمد راشد روضي ڏٹي رحمة الله تعاليٰ عليه فيض حاصل كيو، حضرت شيخ المشائخ خواجه سيد محمد بقاشاهه شهيد رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد عبد القادر حسيني رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه سيد صالح شاهه رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد شمس الدين محمد رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه حامد شاهه گنج بخش رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد شمس الدين محمد رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد عبد القادر رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ سيد شمس الدين محمد كان انهن شيخ المشائخ سيد عبد القادر كان انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه سيد حامد شاهه رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه عبد الرزاق رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه عبد القادر رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه محمد غوث رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه شمس الدين محمد رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد مير رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد علي رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد مسعود رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه احمد رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد صوفي رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه سيد عبد الوهاب رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ محبوب حقاني قطب صمداني حضرت خواجه شيخ محي الدين پير دستگير سيد عبد القادر جيلاني رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه ابي سعيد المبارك المخزومي رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه ابي الحسن علي بن محمد يوسف القرشي رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن حضرت خواجه ابو الفرح طرطوسي كان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه عبد الواحد بن عبد العزيز تميمي رحمة الله تعاليٰ عليه جن كان، انهن شيخ المشائخ خواجه ابوبكر شبلي رحمة الله تعاليٰ عليه

www.maktabah.org

جن کان، انهن شيخ المشائخ سيد الطائفہ حضرت جواجه جنيه بغدادي رحمةّ الله تعاليٰ عليه جن کان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه سري سقطي رحمةّ الله تعاليٰ عليه جن کان، انهن شيخ المشائخ سيد الطائفہ حضرت خواجه معروف کرخي رحمةّ الله تعاليٰ عليه جن کان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه داود طائي رحمةّ الله تعاليٰ عليه جن کان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه حبيب عجمي رحمةّ الله تعاليٰ عليه جن کان، انهن شيخ المشائخ حضرت خواجه حسن بصري رحمةّ الله تعاليٰ عليه جن کان، انهن امير المؤمنين سيدنا علي بن ابي طالب رضي الله عنه جن کان، انهن حضرت سيد الکونين رسول الثقلين محبوب رب العالمين خاتم النبيين حضرت سيدنا محمد رسول الله صلي الله عليه وسلم جن کان.

www.maktabah.org

انهن کرم فرمائن جانالا، جن سان ملاقات دوران معلومات حاصل کيم.

(۱) علامہ غلام مصطفيٰ صاحب قاسمي ڊئريڪٽر شاھ ولي الله اڪيڊمي. صدر حيدرآباد.

(۲) مخدوم غوث محمد گوھر - صدر ڪبير اڪيڊمي ڪوٽڙي ڪبير.

(۳) سيد محب الله شاھ. پير جھنڊو.

(۴) علامه مفتي عبد الرحيم سڪندري - ناظم اعليٰ مدرسہ صبغة الهدي شاه پورچاڪر.

(۵) پروفيسر الهورايو بهڻ صاحب، گورنمينٽ ٽريننگ ڪاليج سانگهڙ.

(٦) مولو محمد عمر شيخ صاحب روشن آباد.

(۷) خليفو حاجي عبد الڪريم نظاماڻي - ڪڙيوگھنور.

(۸) قربان علي سڪندري غوثيہ مسجد - پنوعاقل

لائبريريون

(۱) سنڌالاجي لائبريري سنڌ يونيورسٽي جامشورو

(۲) جامع راشديہ درگاہ شريف پير جو گوٺ لائبريري.

(۳) پير جھنڊو لائبريري.

(۴) شاھ ولي الله اڪيڊمي لائبريري.

(۵) مخدوم نور رنگ زاده ڪوراهي جي لائبريري

(٦) چوٽياريون لائبريري.

(۷) مدرسہ صبغة الهدي - شاهپور چاڪر، جي لائبريري.

www.maktabah.org

كتابيات

عربي كتاب

تفسير

(١) "ابن عربي" جلد اول - محمد بن علي بن احمد، محي الدين ابن عربي.
مطبع انتشارات ناصر خسرو تهران ايران. سال ١٩٧٨ع
(٢) "ابن عربي" جلد دوم - محمد بن علي بن احمد، محي الدين ابن عربي.
مطبع انتشارات ناصر خسرو تهران ايران. سال ١٩٧٨ع
(٣) بيضاوي جلد اول، ابي الخير عبد الله بن عمرو البيضاوي
مطبع شركة مكتبه مصطفيٰ، مصر سال ١٩٣٩ع
(٤) بيضاوي جلد دوم، ابي الخير عبد الله بن عمرو البيضاوي
شركة مكتبه مصطفيٰ، مصر سال ١٩٣٩ع
(٥) روح البيان جلد دوم، شيخ اسماعيل حقي.
مطبع عثمانيه، سال ١٣٠٦هـ
(٦) روح البيان جلد سوم، شيخ اسماعيل حقي.
مطبع عثمانيه، سال ١٣٠٦هـ
(٧) عرائس البيان، ابي محمد ابن ابي نصر بقلي شيرازي.
مطبع عالي منشي نولكشور - لاهور سال ١٣٠١هـ
(٨) قشيري جلد اول، امام عبد الكريم قشيري.
مطبع دار الكاتب العربي - قاهره سال ١٩٧١ع
(٩) قشيري جلد دوم، امام عبد الكريم قشيري.
مطبع دار الكاتب العربي - قاهره سال ١٩٧١ع
(١٠) قشيري جلد چهارم، امام عبد الكريم قشيري.
مطبع دار الكاتب العربي - قاهره سال ١٩٧١ع
(١١) قشيري جلد پنجم، امام عبد الكريم قشيري.
مطبع دار الكاتب العربي - قاهره سال ١٩٧١ع

www.maktabah.org

(١٢) مدارک جلد دوم، عبد الله بن احمد محمود نسفي.
مطبع اصح المطابع، بمبئي سال نامعلوم
(١٣) مدارک جلد سوم، عبد الله بن احمد محمود نسفي.
مطبع اصح المطابع، بمبئي سال نامعلوم

حديث پاک

(١٤) بخاري شريف جلد اول، ابوعبد الله محمد بن اسماعيل بخاري.
مطبع اصح المطابع. کارخانہ تجارت کتب کراچي. سال ١٩٦١ع
(١٥) بخاري شريف جلد دوم، ابوعبد الله محمد بن اسماعيل بخاري.
مطبع اصح المطابع. کارخانہ تجارت کتب کراچي. سال ١٩٦١ع
(١٦) جامع الاصول في احاديث الرسول جلد ١١، ابي السعادات المبارک بن محمد
بيروت، لبنان سال ١٩٧٣ع
(١٧) سنن ابي داؤد، سليمان بن الاشعث ابي داؤد سجستاني
مرکز علم وادب کراچي.سال نامعلوم.
(١٨) سنن ترمذي جلد دوم محمد بن عيسيٰ ترمذي، مرکز علم ادب کراچي سان
نامعلوم.
(١٩) سنن دارمي - جلد اول، ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن دارمي
دار المعرفت، بيروت لبنان سال نامعلوم
(٢٠) شعب الايمان "للبيهقي" جلد دوم. امام ابي بکر احمد بن حسين - البيهقي
دار الکتب العلميہ - بيروت لبنان سال ١٩٩٠غ
(٢١) شعب الايمان "للبيهقي" جلد ششم. امام ابي بکر احمد بن حسين - البيهقي
دار الکتب العلميہ - بيروت لبنان سال ١٩٩٠غ
(٢٢) فتح الباري "جلد ششم" ابي الفضل شهاب الدين احمد بن علي بن محمد
بيروت لبنان سال ١٩٨٥ع
(٢٣) کنوز الحقائق- عبد الروف مناوي، مدني کتب خانہ کراچي. سال نامعلوم.
(٢٤) کنز العمال جلد نهم، علامہ علاءُ الدين علي المتقي بن حسام الدين
بيروت لبنان. سال ١٩٨٥ع
(٢٥) مستدرک للحاکم جلد اول، حافظ ابي عبد الله الحاکم نيشاپوري

www.maktabah.org

دار المعرفت بیروت لبنان سال ۱۹۸۶ع

(۲۶) مستدرک للحاکم جلد دوم، حافظ ابي عبد الله الحاکم نیشاپوري

دار المعرفت بیروت لبنان سال ۱۹۸۶ع

(۲۷) مستدرک للحاکم جلد چهارم، حافظ ابي عبد الله الحاکم نیشاپوري

دار المعرفت بیروت لبنان سال ۱۹۸۶ع

(۲۸) مسند ابي یعلیٰ جلد دوم، احمد بن علي بن المثني الموصلي.

بیروت لبنان سال ۱۹۸۸ع

(۲۹) مسند ابي یعلیٰ جلد پنجم، احمد بن علي بن المثني الموصلي.

بیروت لبنان سال ۱۹۸۸ع

(۳۰) مسند امام احمد بن حنبل جلد دوم، ابو عبد الله احمد بن محمد بن حنبل

مکتبۃ الاثریۃ - اردو بازار لاهور سال ۱۹۸۴ع

(۳۱) مسند امام احمد بن حنبل جلد چهارم، ابو عبد الله احمد بن محمد بن حنبل

مکتبۃ الاثریۃ - اردو بازار لاهور سال ۱۹۸۴ع

(۳۲) مسلم شریف جلد اول، امام ابو الحسین مسلم بن الحجاج بن مسلم

قدیمي کتب خانہ کراچي. سال نامعلوم

(۳۳) مسلم شریف جلد دوم، امام ابو الحسین مسلم بن الحجاج بن مسلم

قدیمي کتب خانہ کراچي. سال نامعلوم

(۳۴) مشکواۃ المصابیح، شیخ ولي الدین ابي عبد الله محمد بن عبد الله

اصح المطابع کارخانہ تجارت کتب. کراچي سال ۱۹۳۰ع

(۳۵) موارد الظمان، حافظ نور الدین علي بن ابي بکر

دارا الکتب العلمیۃ بیروت، لبنان سال نامعلوم

(۳۶) معجم الکبیر طبراني، حافظ ابي القاسم سلیمان بن احمد طبراني

دارالمکتبۃ جده، سعودي سال ۱۹۸۳ع.

فقہ

(۳۷) بحر الرائق - علامہ زین الدین بن ابراهیم - المعروف بابن نجیم مطبوعہ نولکشور

لاهور، سال نامعلوم

www.maktabah.org

(۳۸) الحاوي للفتاويٰ- جلال الدين سيوطي- مكتبۃ النوريہ الرضويہ- فيصل آباد سال نا معلوم
(۳۹) متانۃ علامہ جعفر بوبكائي سنڈي ادبي بوردِ كراچي سال ۱۹۶۲ع
(۴۰) خلاصہ: طاهر بن عبد الرشيد البخاري
مطبوعہ نولكشور لاهور، سال نامعلوم
(۴۱) فتاويٰ الحديثہ ابن حجر الهيتمي- مطبع مصطفيٰ البابي- مصر سال ۱۹۳۷

سیرت

(۴۲) جمع الوسائل في شرح شمائل - علامہ علي بن سلطان محمد قاري
دار المعرفۃ، بيروت لبنان سال نامعلوم.
(۴۳)بذل القوة في حوادث سني النبويۃ - مخدوم محمد هاشم ٹٹوي.
سنڈي ادبي بوردِ حيدرآباد سال ۱۹۶۶ع
(۴۴) شفا شريف، قاضي ابي الفضل عياض بن موسيٰ اندلسي.
شركۃ مكتبہ مصطفيٰ، مصر سال ۱۹۵۰ع
(۴۵) مواهب لدنيہ جلد اول احمد بن محمد بن ابي بكر الخطيب قسطلاني سال ۱۹۰۷
(۴۶) مواهب لدنيہ جلد ثامن احمد بن محمد بن ابي بكر الخطيب قسطلاني سال ۱۹۰۷
(۴۷) زرقاني شريف، محمد بن عبد الباقي الزرقاني - ازهر مصر سال ۱۳۲۵ھ

اسماء الرجال

(۴۸) اعلام جلد ششم، علامہ خير الدين زركلي. طبع ثالث- بيروت سال ۱۹۶۹ع
(۴۹) الكامل في ضعفاءِ الرجال جلد ششم ابي احمد عبد الله بن عدي جرجاني
المكتبۃ الاثريہ- شيخوپوره پنجاب سال نامعلوم
(۵۰) كتاب المجروحين جلد دوم محمد بن حبان بن احمد، مكۃ المكرمۃ سعودي، سال نامعلوم.

تصوف

(۵۱) رسالہ قشيريہ، امام ابو القاسم عبد الكريم قشيري
شركۃ مكتبۃ مصطفيٰ مصر، سال ۱۹۵۹ع

www.maktabah.org

(۵۲) اتحاف السادة المتقين علامة محمد بن محمد الحسيني الزبيدي - دار الكفر بيروت سال نامعلوم

عقائد

(۵۳) شرح عقائد نسفي- علامہ تفتازاني. منشي نولكشور سال نامعلوم

ادب

(۵۴) قصيده برده امام شرف الدين بوصيري نورمحمد كارخانہ تجارت كتب كراچي سال نامعلوم

متفرقہ

(۵۵) التعريفات- علي بن محمد بن علي جرجاني- شركة مكتبہ مصطفيٰ مصر سال ۱۹۳۸ع

فارسي كتاب

(۵۶) اخبار الاخيار - شيخ عبد الحق محدث دهلوي. مكتبہ نوريہ رضويہ سكر سال نامعلوم

(۵۷) تكملة مقالات شعراءِ فارسي- مخدوم محمد ابراهيم خليل ٹٹوي. سندي ادبي بورڈ كراچي سال ۱۹۵۸ع.

(۵۸) تفسير حسيني- ملاحسين واعظ كاشفي. مطبع محمدي بمبئي سال ۱۳۷۶ھ.

(۵۹) حديقة الاولياءِ- سيد عبد القادر. سندي ادبي بورڈ حيدرآباد، سال ۱۹۶۷ع

(۶۰) ديوان حافظ - حافظ شيرازي -ايچ - ايم - سعيد كمپني كراچي، سال ۱۹۷۰ع

(۶۱) سلك سلوك - ضياءُ الدين نخشبي. مطبع مجتبائي دهلوي سال ۱۳۱۳ھ

(۶۲) مثنوي دفتر اول جلال الدين رومي - حامد اينڈ كمپني لاهور سال ۱۹۷۷ع

(۶۳) مثنوي دفتر دوم جلال الدين رومي - حامد اينڈ كمپني لاهور سال ۱۹۷۷ع

(۶۴) مثنوي دفتر سوم جلال الدين رومي - حامد اينڈ كمپني لاهور سال ۱۹۷۷ع

(۶۵) مثنوي دفتر پنجم جلال الدين رومي - حامد اينڈ كمپني لاهور سال ۱۹۷۷ع

(۶۶) مكتوبات حضرت پير سيد محمد راشد روضي ڈٹي (قلمي فارسي)

www.maktabah.org

(٦٧) لوائح جامي - عبد الرحمن جامي: منشي نولكشور لكهنئو، سال نامعلوم
(٦٨) گلستان سعدي - شرف الدين مصلح سعدي شيرازي. مكتبہ شركت علميه بيرون گيٹ ملتان، سال نامعلوم

سنڌي كتاب

(٦٩) احوال شاهہ عبد الطيف ڀٽائي - مرزا قليچ بيگ. پٽ شاهہ ثقافتي مركز، سال ١٩٨٧ع.
(٧٠) اصغر سائين جو كلام - سيد علي گوهر شاهہ. ناشر جمعيت علماءِ سكندريہ پير ڳوٺ سال ١٤٠٠هـ.
(٧١) ابيات سنڌي - پير سعيد حسن " مطبع انجمن پريس نشتر روڈ كراچي. سال ١٤٠١هـ.
(٧٢) اڄ پٽ ڇكيم چاڪ سيد غلام مرتضيٰ شاهہ. سنڌي اديبن جي سوسائٽي - حيدرآباد سال ١٩٧٧ع.
(٧٣) الراشد رسالو - جمعيت علماءِ سكندريہ پير ڳوٺ سال ١٣٩٨هـ.
(٧٤) الراشد رسالو - جمعيت علماءِ سكندريہ پير ڳوٺ (ربيع الاول سال ١٤٠٠هـ.
(٧٥) الراشد رسالو - جمعيت علماءِ سكندريہ پير ڳوٺ (ربيع الثاني) سال ١٤٠٠هـ.
(٧٦) الراشد رسالو - جمعيت علماءِ سكندريہ پير ڳوٺ (جمادي الاول) سال ١٤٠٠هـ.
(٧٧) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد سال ١٩٦٦ع.
(٧٨) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (سرءُ) سال نامعلوم.
(٧٩) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (سرءُ) سال ١٩٦٦/١-٢.
(٨٠) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (سرءُ) سال ١٩٦٦/٢.
(٨١) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (سرءُ) سال ١٩٦٦/٣.
(٨٢) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (سرءُ) سال ١٩٦٧/٣-٤.
(٨٣) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (جولاءِ) سال ١٩٧٢.
(٨٤) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (سيپٽمبر) سال ١٩٧٢.
(٨٥) الرحيم مشاهير نمبر - شاهہ ولي الله اكيڈمي حيدرآباد (جولاءِ - اگسٽ) سال ١٩٧٨.

www.maktabah.org

(٨٦) الرحيم مشاهير نمبر - شاهه ولي الله اڪيڊمي حيدرآباد (نومبر - ڊسمبر) سال ١٩٧٢.

(٨٧) اڳوڻن سنڌين جو ڏيساور سان واپار - دادا سنڌي. لطيف اڪيڊمي ڪراچي سال ١٩٨٨ع.

(٨٨) الوحيد سنڌ آزاد نمبر - چاپو ٻيو سنڌي ادبي سنگت حيدرآباد سال ١٩٧٩ع.

(٨٩) انتخاب ڪلام مصري شاهه- ماستر محمد يوسف ابڙو - رباني پريس ميرپور خاص سال ١٩٥٦ع.

(٩٠) بياض - مولوي عبد الله ابڙو (قلمي)

(٩١) تاريخ سنڌ - محمد ابراهيم انصاري. ناشر عجائب اسٽور سکر سال ١٩٨٣ع.

(٩٢) تاريخ مظهر شاهجهاني - (مترجم سنڌي) نياز همايوني - سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد سال ١٩٧٩ع.

(٩٣) تاريخ تمدن سنڌ - رحيمداد مولائي شيدائي - سنڌ يونيورسٽي جامشورو حيدرآباد سال ١٩٨٩ع.

(٩٤) تذڪره لطفي - لطف الله بدوي آر -ايڇ- احمد اينڊ برادرس سال ١٩٦٣ع.

(٩٥) تذڪرة الاولياء - (مترجم سنڌي) ميان عنايت الله سومرو. مولوي محمد عظيم اينڊ سنز ڪتب فروش شاهي بازار شڪارپور سال ١٩٦٦ع.

(٩٦) تذڪره مشاهير سنڌ - ياڳو ٻيو. مولانا دين محمد وفائي - سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد سال١٩٨٥ع.

(٩٧) تذڪره مشاهير سنڌ - ياڳو ٽيون. مولانا دين محمد وفائي - سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد سال١٩٨٥ع.

(٩٨) تحفة الڪرام (مترجم سنڌي) مخدوم امير احمد- سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد. سال ١٩٧٦ع.

(٩٩) تفسير مفتاح رشد الله - ياڳو پهريون- فتح محمد نظاماڻي - مطبع سعيدي ڪراچي سال ١٣٥٤هـ.

(١٠٠) پنج گنج بيدل سائين مترجم- صوفي سبحان بخش- شاه عبداللطيف پٽ شاهه ثقافتي مرڪز سال١٩٧٦ع.

(١٠١) پيغام رسالو - اطلاعات ڪاتو ڪراچي. ماهه جنوري سال ١٩٧٩ع.

www.maktabah.org

(١٠٢) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه فيبروري سال ١٩٧٩ع.
(١٠٣) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه اپريل سال ١٩٧٩ع.
(١٠٤) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه جون سال ١٩٧٩ع.
(١٠٥) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه جولاءِ سال ١٩٧٩ع.
(١٠٦) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه آگسٽ سال ١٩٧٩ع.
(١٠٧) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه جون سال ١٩٨٢ع.
(١٠٨) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه مئي، جون سال ١٩٨٣ع.
(١٠٩) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه جولا، ، آگسٽ، سيپٽمبر سال ١٩٨٤ع.
(١١٠) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه فيبروري، مارچ سال ١٩٨٥ع.
(١١١) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه فيبروري، مارچ، اپريل سال ١٩٨٦ع.
(١١٢) پيغام رسالو - اطلاعات کاتو ڪراچي. ماهه جنوري، فيبروري، مارچ سال ١٩٨٧ع.
(١١٣) پيغام لطيف - جي، ايم سيد. نئين سنڌ پبلڪيشن ڪراچي سال ١٩٧٤ع.
(١١٤) حضرت پير سائين سردار روضي ڏٽي جو ڪلام- مولوي عبد اللطيف قادري. عبيد الله پرنٽنگ پريس، سکر سال ١٩٨٤ع
(١١٥) حيدرآبا شهر ٽالپرن جي دور ۾ - ڊاڪٽر قمر جهان مرزا - جمالي پريس حيدرآباد، سال ١٩٨٧ع
(١١٦) خليفي صاحب جو رسالو، ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ. سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، سال ١٩٦٦ع
(١١٧) دولهه درازيءَ جي دربار جادُر. قاضي علي اڪبر. قاضي محلہ روهڙي، سال١٩٧٧ع
(١١٨) روز نامہ عبرت، مؤرخہ ٣٠ مئي سال ١٩٩٠ع
(١١٩) راشد خاندان جو شجرو، سيد فيض الدين شاهه.
(١٢٠) روحاني رمزون، مولوي عبد اللطيف قادري.
(١٢١) سچل سائين، ڪريم بخش خالد. پندرهين صدي هجري مطبوعات ڪراچي. سال

www.maktabah.org

١٩٨٣ع

(١٢٢) سچل سرمست جو سرائڪي ڪلام ،حڪيم محمد صادق راڻيپوري. سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد ،سال ١٩٨٢ع

(١٢٣) سراج العاشقين (قلمي) مترجم سنڌي، قاضي فتح الرسول نظاماڻي.

(١٢٤) سنڌي بولي ۽ انجي مختصر تاريخ، ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ.

(١٢٥) سنڌ جي اقتصادي تاريخ، مترجم سنڌي. سراج الحق، سنڌي ادبي بورڊ ڪراچي، سال ١٩٥٨ع

(١٢٦) سنڌ جي طبي تاريخ، ياگوپهريون. حڪيم نياز حسين همايوني. سنڌ سائنس سوسائٽي ڄامشورو سال ١٩٧٦ع

(١٢٧) سنڌ جون شاهنامون، هزهائنس مير حسن علي خان ٽالپر. مسلم ادبي سوسائٽي حيدرآباد، سال ١٩٥٢ع

(١٢٨) سوانح اصغر، خادم حسين شاهه، سنڌي ادبي اڪيڊمي لاڙڪاڻو. سال ١٩٦٧ع.

(١٢٩) قديم سنڌ پيرومل آڏواڻي. سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، سال ١٩٥٧ع

(١٣٠) قديم سنڌ ۽ ان جا مشهور شهر ۽ ماڻهو. مرزا قليچ بيگ. سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، سال ١٩٨١ع

(١٣١) ڪلام گروهڙي، ڊاڪٽر عمر بن محمد دائود پوٽو. سنڌي ادبي سوسائٽي ڪراچي سال ١٩٥٦ع

(١٣٢) ڪنوز المعرفت، مترجم سنڌي. حافظ نور محمد نورنگزادو. (قلمي)

(١٣٣) ڪيئي ڪتاب ياگو ٻيو. رئيس ڪريم بخش نظاماڻي. ڪيئي ڪتاب گهر پبليڪيشن ماتلي سال ١٩٨٢ع

(١٣٤) ڪينجهر تحقيقي جرنل. سنڌي شعبو يونيورسٽي ڄامشورو. سال ١٩٨٧ع.

(١٣٥) "لب تاريخ سنڌ" مترجم سنڌي، حافظ خير محمد اوحدي. سنڌ ادبي بورڊ حيدرآباد ١٩٨٩ع

(١٣٦) "لنواري جا لال" ياگو پهريون ڊاڪٽر گربخشاڻي. ايڊيوڪيشنل پبلشنگ ڪمپني ڪراچي. سال ١٩٣٤ع

(١٣٧) "لنواري جا لال" ياگو ٻيو، ڊاڪٽر گربخشاڻي. ايڊيوڪيشنل پبلشنگ ڪمپني

www.maktabah.org

ڪراچي. سال ۱۹۳۴ع

(۱۳۸) "لطائف لطيفي" مترجم سنڌي عبد الرسول قادري. شاهه عبد اللطيف پٽ شاهه ثقافتي مرڪز حيدرآباد سال ۱۹۸۶ع

(۱۳۹) "محبوبيهَ المحموديهَ" خليفو محمود عليه الرحمت. فيض سبحاني ڪوٽڙي سال ۱۳۱۲هـ.

(۱۴۰) "مخدوم محمد هاشم ٹٹوي" عبد الرسول قادري. سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد. سال

(۱۴۱) مخزن العلوم، آغا عبد الله جان سرهندي. اسحاقيه پرنٽنگ پريس ڪراچي سال نامعلوم.

(۱۴۲) "مقدمه لطيفي" ڈاڪٽر گربخشاڻي. آزاد بوڪ ڊپو، حيدرآباد، سال ۱۹۵۰ع

(۱۴۳) "مقولات تصوف" عبد الڪريم تالپر. سنڌ پرنٽنگ پريس حيدرآباد ۱۹۷۲ع

(۱۴۴) "ملفوظات شريف" حضرت روضي ڈٹي (مترجم سنڌي) پاڳوپهريون ڇاپو ٻيو. جمعيت علماءِ سڪندريه پير جو ڳوٺ. سال ۱۹۸۱ع

(۱۴۵) "ملفوظات شريف" حضرت روضي ڈٹي (مترجم سنڌي) پاڳوٻيو ڇاپو ٻيو. جمعيت علماءِ سڪندريه پير جو ڳوٺ. سال ۱۹۸۱ع

(۱۴۶) "ملفوظات شريف" حضرت روضي ڈٹي (مترجم سنڌي) پاڳوٽيون ڇاپو ٻيو. جمعيت علماءِ سڪندريه پير جو ڳوٺ. سال ۱۹۸۱ع

(۱۴۷) "ملفوظات شريف" حضرت روضي ڈٹي (مترجم سنڌي) پاڳوڇوٽون ڇاپو ٻيو. جمعيت علماءِ سڪندريه پير جو ڳوٺ. سال ۱۹۸۱ع

(۱۴۸) "ملفوظات شريف" حضرت روضي ڈٹي (مترجم سنڌي) پاڳوپنجون ڇاپو ٻيو. جمعيت علماءِ سڪندريه پير جو ڳوٺ. سال ۱۹۸۱ع

(۱۴۹) "ملفوظات شريف" حضرت روضي ڈٹي (مترجم سنڌي) پاڳوڇهون ڇاپو ٻيو. جمعيت علماءِ سڪندريه پير جو ڳوٺ. سال ۱۹۸۱ع

(۱۵۰) مهراڻ رسالو- شاه صدر نمبر. سال ۱۹۵۸ع

(۱۵۱) مهراڻ رسالو- سالگره نمبر. سال ۱۹۶۲ع

(۱۵۲) مهراڻ رسالو- سيد سردار علي شاهه سال ۱۹۶۱ع

(۱۵۳) مهراڻ رسالو- غلام محمد گرامي جلد ۳ سال ۱۹۶۴ع

(۱۵۴) مهراڻ رسالو- جنوري، فيبروري، مارچ. سال ۱۹۸۶ع

www.maktabah.org

(١٥٥) مهراڻ رسالو- جلد٢، سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد. سال ١٩٨٦ع
(١٥٧) مهراڻ رسالو- جلد١-٢، سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، تحريڪ آزادي نمبر. سال ١٩٨٥ع
(١٥٨) مهراڻ رسالو- (سيرت نمبر) سنڌ ادبي بورڊ حيدرآباد. سال ١٩٨٠ع
(١٥٩) مهراڻ رسالو- ١٥ صدي هجري نمبر- سال ١٤٠١هـ
(١٦٠) مهراڻ رسالو- سنڌي ادبي بورڊ. جولاءِ آگسٽ سيپٽمبر. سال ١٩٩٠ع
(١٦١) نئين زندگي رسالو. اطلاعات كاتو كراچي (سيرت النبي نمبر) سال ١٩٦٣ع
(١٦٢) نئين زندگي رسالو. اطلاعات كاتو كراچي ڊسمبر سال ١٩٧٨ع
(١٦٣) نئين زندگي رسالو. اطلاعات كاتو كراچي آگسٽ، سيپٽمبر، نومبر. سال ١٩٧٩ع
(١٦٤) نئين زندگي رسالو. اطلاعات كاتو كراچي جنوري. سال ١٩٨٠ع
(١٦٥) نئين زندگي رسالو. اطلاعات كاتو كراچي فيبروري سيرت النبي نمبر. سال ١٩٨٠ع
(١٦٦) نئين زندگي رسالو. اطلاعات كاتو كراچي مارچ، اپريل، مئي. سال ١٩٨٠ع
(١٦٧) نئين زندگي رسالو. جنوري، فيبروري. سال ١٩٨١ع
(١٦٨) نئين زندگي رسالو. ڊسمبر، سال ١٩٨١ع
(١٦٩) نئين زندگي رسالو. (سيرت نمبر) جنوري. سال ١٩٨٢ع
(١٧٠) نئين زندگي رسالو. فيبروري، مارچ، اپريل. سال ١٩٨٢ع

اردو

(١٧١) آب كوثر. شيخ محمد اكرم، فيروز سنز سال ١٩٥٨ع
(١٧٢) اسرار الاولياء- خواجه اسحاق بدر، كشميري بازار لاهور سال نامعلوم.
(١٧٣)اصح التواريخ - سيد محمد ميان قادري، بركاتي پبلشرز كراچي سال ١٩٨٨ع
(١٧٤) افق رسالو. وهاج الدين چشتي سال ١٩٨١ع
(١٧٥) انوار الفريد - مسلم نظامي، الامان پرنٽنگ پريس لاهور سال ١٩٦٥ع
(١٧٦) امام تصوف - يونس اديب شيخ غلام علي ادبي ماركيٽ لاهور سال نامعلوم.

www.maktabah.org

(۱۷۷) برهانپور کے سندهي اولياء، مطيع الله راشد برهانپوري. سنڌي ادبي بورڈ کراچي سال ۱۹۵۷ع
(۱۷۸) تاريخ سندھ عهد کلهوڑا حصہ اول- (غلام رسول مهر) سنڌي ادبي بورڈ کراچي سال ۱۹۵۸ع
(۱۷۹) تاريخ سندھ عهد کلهوڑا حصہ دوم- (غلام رسول مهر) سنڌي ادبي بورڈ کراچي سال ۱۹۵۸ع
(۱۸۰) تذکره مشائخ قادريہ- محمد دين قادري. مکتبہ نبويہ لاهور سال ۱۹۷۵ع
(۱۸۱) تذکره اولياء جنهگ- بلال زبيري. ادبي اکيڈمي جهنگ پنجاب. سال ۱۹۷۴ع
(۱۸۲) تذکره پيران پاگاره. تبسم چوڈري، کنگري پريس حيدرآباد ۱۹۷۵ع
(۱۸۳) تحريک قيام پاکستان. محمد رفيع انور، علمي کتب خانہ اردو بازار لاهور. سال ۱۹۸۰ع
(۱۸۴) تعليم الغوثيہ، گل حسن قلندر قادري کشميري بازار لاهور. سال نامعلوم.
(۱۸۵) تلبيس ابليس. (مترجم اردو) ابو محمد عبد الحق. مرکز علم وادب کراچي. سال نامعلوم
(۱۸۶) جام عرفان- محمد فاروق القادري. فريد بوک اسٹال لاهور. سال نامعلوم
(۱۸۷) جوامع الکلم، مترجم اردو. پروفيسر معين الدين. نفيس اکيڈمي کراچي سال ۱۹۸۰ع
(۱۸۸) حصن حصين (مترجم اردو) عبد العليم ندوي. مير محمد کتب خانہ کراچي سال نامعلوم
(۱۸۹) خط پاک اوچ - مسعود حسن شهاب اردو اکيڈمي بهاولپور سال ۱۹۶۷ع
(۱۹۰) دليل العارفين- قطب الدين بختيار کاکي، رح کشميري بازار لاهور سال نامعلوم
(۱۹۱) راحت القلوب- محبوب الاهي رحمۃ الله عليہ. کشميري بازار لاهور سال نامعلوم
(۱۹۲) رسالہ غوث اعظم (مترجم اردو) احمد حسين خان. ضياء القرآن پبلکيشنز اردو بازار لاهور سال ۱۹۸۸ع
(۱۹۳) رسالہ قشيريہ (مترجم اردو) ڈاکٹر پير محمد حسن، اداره تحقيقات اسلامي فيصل مسجد، اسلام آباد سال ۱۹۸۴ع
(۱۹۴) رودکوثر- شيخ محمد اکرام اداره ثقافت اسلاميہ لاهور سال ۱۹۹۰ع

www.maktabah.org

(١٩٥) سبع سنابل- (مترجم اردو) مفتي محمد خليل برکاتي، حامد اينڈ کمپني اردو بازار لاهور سال ١٩٨١ع
(١٩٦) سوانح پيران پير- پروفيسر فياض کاوش، برکاتي پبلشرز کراچي. سال ١٩٨٧ع
(١٩٧) سندھ کي تاريخي کهانيان- اعجاز الحق قدوسي جنرل پبلشنگ هائوس بندر روڈ کراچي سال ١٩٥٧ع
(١٩٨) سندھ تاريخ کي آئينہ مين- پروفيسر يو-وي- گنکوفسکي مکتبہ دانيال کراچي. سال ١٧٨٩ع
(١٩٩) عباد الرحمان- سيد مغفور القادري کنول پريس لاهور سال ١٩٦٩ع
(٢٠٠) عرب وهند کے تعلقات - سيد سليمان ندوي اردو اکيڈمي سندھ کراچي سال ١٩٨٧ع
(٢٠١) عوارف المعارف- (مترجم اردو) شمس بريلوي مدينہ پبلشنگ کراچي سال ١٩٧٧ع
(٢٠٢) غنيتہ الطالبين - مترجم اردو، خالد مقبول پبلشرز اردو بازار لاهور سال ١٣٩٤ھ
(٢٠٣) کشف المحجوب - (مترجم اردو) مولوي فيروز الدين فيروز لاهور سال ١٩٦٦ع
(٢٠٤) گلزار قادري- طبع ثاني سيد ناصرالدين شاهہ گيلاني سهيلي پريس لاهور سال ١٣٥١ھ.
(٢٠٥) مخزن چشت (مترجم اردو) خواجہ امام بخش مهاروي چشتيہ اکيڈمي فيصل آباد سال ١٩٨٩ع
(٢٠٦) مخزن فيضان- (مترجم اردو) حکيم رمضان علي قادري جمعيت علماءِ سکندريہ پير گهوٹهہ سال ١٩٨٧ع
(٢٠٧) مشائخ لنواري- مهرکاچهلوي انجمن سماجي بهبود ميرپور خاص سال ١٩٦٩ع
(٢٠٨) معيارسلوک- شاهہ محمد علي ايديوکيشنل پريس کراچي سال نامعلوم
(٢٠٩) نورعلي نور- (مترجم اردو) مفتي محمد خليل برکاتي فريد بوک استال لاهور ١٩٨١ع
(٢١٠) يدبيضاءِ- حامي عبيدي دينپوري انجمن خدام دين لاهور سال ١٩٧٦ع

کتب اللغات

(٢١١) المنجد (عربي)

www.maktabah.org

(٢١٢) المصباح (عربي)

(٢١٣) غياث اللغات (فارسي)

(٢١٤) فيروز اللغات (فارسي)

(٢١٥) فيروز اللغات (عربي)

(٢١٦) فيروز اللغات (اردو)

(٢١٧) كريم اللغات (فارسي)

www.maktabah.org

خوشخبري

اسان جي شروع کان هي ڪوشش رهي آهي ته مدرسه صبغة الهدیٰ طرفان اهل علم ۽ شائقين حضرات لاءِ هر پيري ڪائين سوڪڙي پيش ڪندا رهون. ان سلسلي جو هڪ ڪتاب صحبت نامه (**ملفوظات صغير** حضرت سيّد **محمّد راشد** روضي ڏني قدس سرهٗ) جون به ايڊيشنون سڃڻ تائين ڇپجائي ڇڪا آهيون، ۽ آئندہ پڻ اسان جي اهڙي ڪوشش جاري رهندي ته هن ديني اداري طرفان عوام اهلسنت جي رهنمائي خاطر محقّقانه مواد پيش ڪندا رهون. ان ضرورت جي پيش نظر هن وقت تائين اسان پهنجي اشاعتي ونگ "**صداءِ وطن پبليڪيشن**" طرفان سنڌ جي نامياري عالم دين حضرت علاّمه قبله مفتي **عبدالرّحيم سڪندري** مدظلّه العالي جي مختلف تصنيفات جون متعدد ايڊيشنون شائع ڪرائي سنڌ جي ڪنڊ ڪڙ تائين ڇپجائي ڇڪا آهيون، ۽ هاڻي هي واڌائي ٻڌائيندي مسرت محسوس ٿا ڪيون ته حضرت مفتي صاحب جن جي محقّقانه ۽ منفرد انداز ۾ **بخاري شريف** جوسنڊي ترجمو عنقريب عوام اهلسنت جي هٿن تائين پهچڻ وارو آهي. هن وقت اسان جي اداري ۾ موجود دستياب ڪتابن جو تفصيل هن ريت آهي.

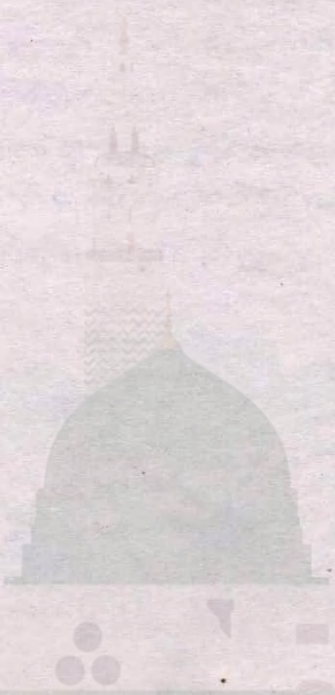
① سيف يزداني
② سيف سڪندري
③ مسائل نماز

رابطي لاءِ

صداءِ وطن پبليڪيشن

شاهپور چاڪر
ضلع سانگهڙ

www.maktabah.org

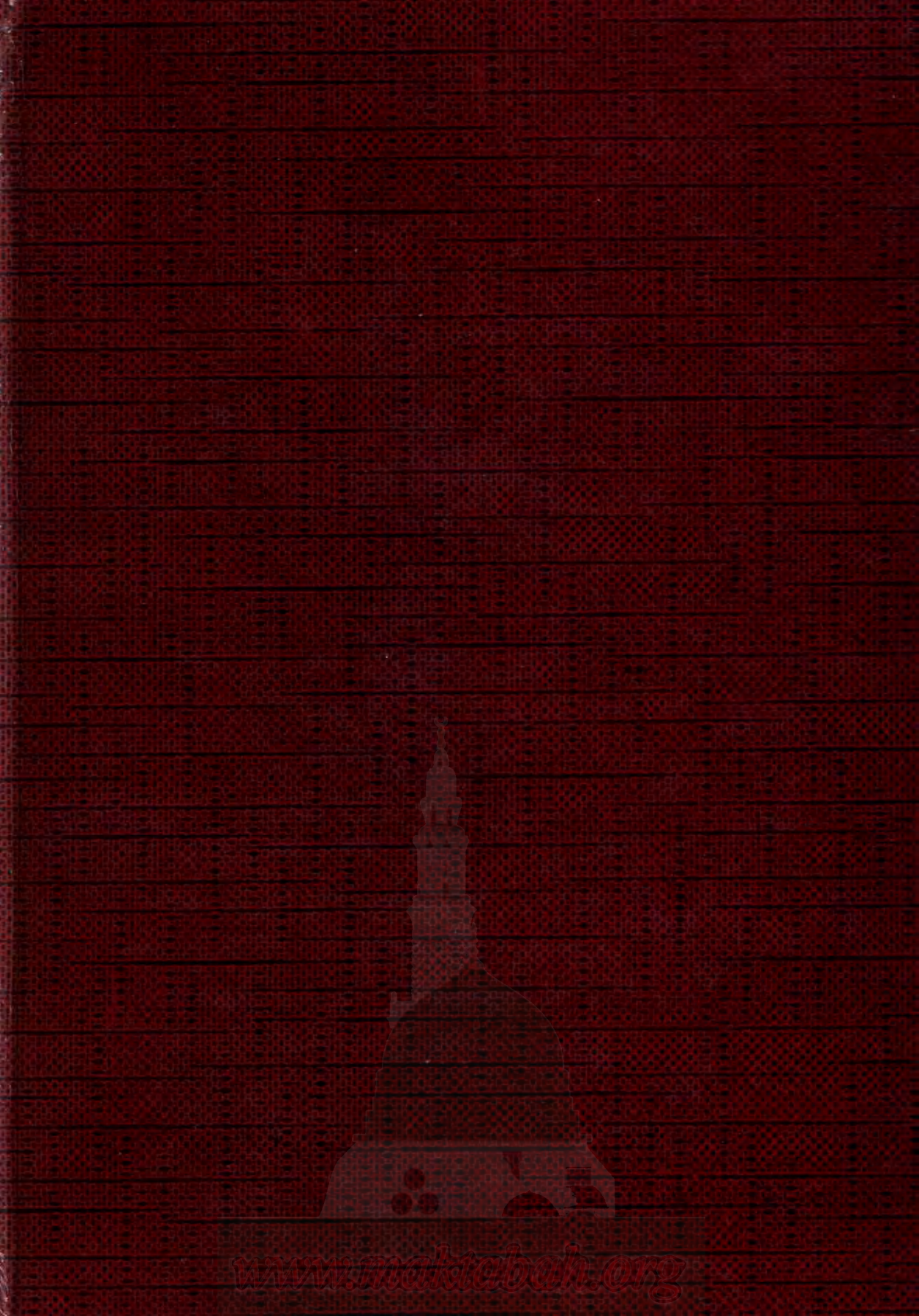
www.maktabah.org

www.maktabah.org

www.maktabah.org

www.maktabah.org

Maktabah.org

This book has been digitized by www.maktabah.org.

Maktabah.org does not hold the copyrights of this book. All the copyrights are held by the copyright holders, as mentioned in the book.

Digitized by Maktabah.org, 2012

Files hosted at Internet Archive [www.archive.org]

We accept donations solely for the purpose of digitizing valuable and rare Islamic books and making them easily accessible through the Internet. If you like this cause and can afford to donate a little money, you can do so through Paypal. Send the money to ghaffari@maktabah.org, or go to the website and click the Donate link at the top.

www.maktabah.org